

PRINCIPALELE PROBLEME ALE CULTURII TISZAPOLGÁR ÎN ROMÂNIA

Cultura Tiszapolgár face parte din marile civilizații ale epocii cuprului (Kupferzeit), din perioada mijlocie a epocii eneolitice.

Termenii sub care a fost cunoscută această civilizație, dacă ne referim numai la România, sînt numeroși: Tisa II¹, Tisa III², Tisa tîrzie³, Românești⁴ și alții. Folosirea acestor termeni, ca de exemplu Tisa II, a dus la numeroase erori, care au îngreunat înțelegerea evoluției; din acest motiv de multe ori arheologii nu vorbeau aceeași limbă. În Ungaria, Crișana și nordul Transilvaniei sub termenul de Tisa II se includeau descoperiri din neoliticul tîrziu⁵. Nici termenul de cultura Românești, pe care preferă să-l folosească P. Roman și alți colegi⁶, nu acoperă în întregime evoluția acestei civilizații. Dacă ar fi vorba doar de un nume convențional, ar fi explicabil. Descoperirile de la Românești sînt în cea mai mare parte fortuite, fără observații stratigrafice, fără posibilități de a preciza exact evoluția. Un nume inspirat de săpăturile sistematice de la Dăbîca, Gilău sau Parța, poate acoperi mai bine sensul decît termenul de Românești, dar socotim că nici acestea nu cuprind întreaga evoluție sau problematică a acestei civilizații, așa încît socotim că termenul de cultura Tiszapolgár rămîne cel mai potrivit.

Această civilizație acoperă un spațiu cu mult mai larg decît unele părți ale României, cuprinzînd zone din Ungaria⁷, Jugoslavia⁸ și Slova-

---

¹ Berciu 1960, 52; de la Berciu au preluat termenul: Mărghitan 1971, p. 143; Florescu 1973, 134.

² Rusu 1971, 80—81; Ignat 1976, 13.

³ Vlassa 1969, 27 și urm; Vlassa 1976, 143 și urm. Același termen este preluat de către D. Radu și N. Moîș 1973, 466.

⁴ P. Roman, comunicare la Colocviul de la Băile Herculane 1980. Idee preluată de către Adriana Oprinescu pe baza manuscriselor lui P. Roman pentru volumul I din noul tratat de Istoria României. A. Oprinescu în *Banatica*, VI, 1981; comunicare la Băile Herculane 1980.

⁵ Ignat 1972, p. 164; Ignat 1973, 19; Vlassa 1976, 131; Popescu 1956, 65.

⁶ Comentariu pe larg privind încadrările în Tisa II vezi: Lazarovici-Kalmar 1982, 223 și urm. Folosește acest termen curent Roman 1971, 31 și urm; Roman 1973, 57 și urm.; Roman 1980, 13 și urm.

⁷ Korek-Patay 1956, 41; Kalicz 1966, 3; Kutzián 1972, harta și lista; Goldmann 1977, 233—234; Patay 1978, 58.

⁸ Todorović 1968, 195—197; Brukner 1973, 322—323; Brukner 1974, 27—28; 1976, 28.

cia⁹. În România este răspîndită în Banat¹⁰, Crișana¹¹, Sălaj¹², Maramureș¹³ și Transilvania¹⁴ fără a cuprinde totalitatea acestor provincii.

În Banat, în zonele de sud-est, în culoarul Timiș—Cerna, nu se răspîndește decît în etapele tîrzii, în acele zone fiind cunoscută cultura Sălcuța (fazele timpurii), cu care va intra în contact¹⁵.

În Transilvania, în partea de sud și sud-est se răspîndește de asemenea tîrziu, în etapa trecerii spre cultura Bodroghkeresztúr¹⁶.

Originea. Atît în întreaga arie, cît și pe teritoriul Banatului, formarea acestei civilizații este rezultatul unui proces evolutiv îndelungat, care a dus la transformarea modului de viață neolitic, transformare începută în eneoliticul timpuriu¹⁷, procesul nefiind sesizabil de fiecare dată direct, avînd loc un proces de „topire”. În unele telluri, cazul situației de la Bucovăț și Parța, procesul nu este prea evident, elementele vechi se păstrează.

Factorii care au determinat aceste schimbări sînt multipli, iar fondul este ușor diferit în fiecare zonă în parte, de unde și existența numeroaselor grupe, aspecte sau faciesuri din perioadele de trecere sau din fazele timpurii¹⁸.

Metalurgia aramei, petrecută în eneoliticul timpuriu, în primul rînd în zonele culturii Vinča-Turdaș¹⁹, Sălcuța²⁰ și Gumelnița²¹, a dus la schimbări economice și sociale, care socotim că au fost factorul esențial. Creșterea animalelor și vînătoarea încep a avea o pondere tot mai mare; sînt ocupații care oferă posibilitatea unei mai mari mobilități — schimbări sesizate de colegii maghiari²². Un asemenea proces a fost observat și la noi, fiind chiar demonstrat prin unele analize pedologice și chimice, la Parța și Bucovăț, în straturile tellurilor ce suprapun orizonturile Bu-

⁹ Šiška 1968, 157; 1969, 418; 1974, 11—12; Kutzián 1972, 112 și urm.; Ecsedy 1977, 11, 24, 32, 38.

¹⁰ Comșa 1969, 37; Rusu 1971, 80; Lazarovici 1971, 30; 1972, 24, pl. X; 1973, 465; 1975 lista 1; 1976 Liste 1; 1979, 185; Pădureanu 1971, 401; 1978, 33 și urm.; Medeleț-Bugilan 1974, 82 și urm.; M. și N. Gumă 1975, 50; Gumă-Petrovsky 1978, 97—99; Petrovsky 1980, 234—236, 249, 255—256.

¹¹ Rusu 1971, 80; Dumitrașcu 1971, 47 și urm.; 1975, 28; Kutzián 1972, 84—86, 108, 113, 131, 135, 188—189, 248 ș.a.; Ignat 1972, 162; 1973, 10; 1976, 13; 1977, 18.

¹² Lakó 1980, 32; 1981, 63, 64, 65, 78, nr. 66b, 67b, 67f, 1001; Lazarovici-Lakó 1981, 13—14, 26.

¹³ Popescu 1964, 452; Comșa-Kacsó 1973, 48 și urm.

¹⁴ Berciu 1960, 52/53; Rusu 1971, 80; Vlăsa 1961; 1969; Florescu 1972; G. și I. Ferenczi 1973, 336; Ignat 1977, 17; Lakó 1981, 63—65, 78; 1980, 32; Lazarovici-Lakó 1981, 13—14, 26.

¹⁵ Gumă-Petrovsky 1978, 113—114; Lazarovici 1982, 221; Lazarovici-Munteanu 1982, 121 și urm.

¹⁶ Roman 1978, 219.

¹⁷ Kutzián 1963, 506 și urm.; 1972, 212—222; Roman 1967, 7; Tasić 1979, 64, 80.

¹⁸ Vezi notele de mai jos nr. 25—26, 28, 30, 35, 40, 44, 45, 54, 61, 71.

¹⁹ Kutzián 1966, 268; Garașanin 1951; Kutzián 1966, 268; 1973; Jovanović 1971, 51—53, 107 și urm.; Brukner 1974, 27; Comșa 1974, 73 și urm.

²⁰ Berciu 1951, 236; 1960, 58—59; 1966, 117, 8/5; Roman 1971, V/4—6, 17/7, 11; 1978, 215—217; Vulpe 1975; Cuptoare — *Sfogea*, săpături Gh. Lazarovici (în 1980 o sulă de cupru); Bozu-Oprinescu, săpături 1981 (mai multe fragmente de obiecte de cupru).

²¹ Comșa 1974, 74—75.

²² Comșa 1972, 160 și urm.; Ecsedy 1977, 94.

covăţ tîrzii şi Vinča C. Creşterea bruscă a procentului de fosfor a fost sesizată la Parţa în nivelele IVA—IVc (nivele Tiszapolgár), în tellul 1, 2, aşezarea 3, aşezarea 5, iar la Bucovăţ, în nivelul III, mai ales în IIIb²³; este un fenomen care se datorează bălegarului, implicit creşterii vitelor.

În toate straturile şi zonele au fost constatate locuri Tiszapolgár sau o evoluţie spre Tiszapolgár, care se încheie cu locuri Tiszapolgár evolute. În sud, în Bačka, la Gomolava, în stratul de humus eneolitic²⁴ de la Gospodijnci şi Şirig a fost observată o dezvoltare deosebită, în evoluţie spre Tiszapolgár, cunoscută sub termenii: Prototiszapolgár²⁵ sau grupul Gospodijnci²⁶. La acest fenomen participă — după părerile lui Brukner — elemente eneolitice timpurii de natură Vinča C (Vinča-Pločnik) tip Beletinci-Kormadin²⁷, lengyeloide (Sopot-Lengyel III)²⁸ şi tisoide (tip Lebő şi Csőszhalom-Oborin)²⁹.

Un proces asemănător se petrece în sudul Alföldului, în aşezările Tisa tîrzii de tip Lebő şi Gorsza, ceea ce unii colegi maghiari au definit sub termenul de „Buckelkeramik”³⁰. Schimbări similare au fost sesizate în staţiunile de la Tápé Lebő-Asóthalom şi -Felsőhalom, Hódmezővásárhely-Gorsza şi -Csukor major, Battonya-Gödörösok şi altele³¹, unde apar elemente sudice (vinčiene, de orizont Vinča-Pločnik³²), liniare tîrzii (Szil-meg şi Zselis³³) şi lengyeloide (la Szeghalom-Kovacshalom³⁴), precum şi Herpály-Csőszhalom-Oborin³⁵.

În grupul Herpály, un grup al culturii Tisa, la unii Tisa II — Herpály, se petrece un fenomen asemănător³⁶.

Spre est, elementele de origine sudică, vinčiene, sînt înlocuite de cele transilvănene de aspect Lumea Nouă — fază tîrzie, Tăulaş, Turdaş tîrziu, grup Iclod II (fig. 1/1—7, 9, 11—15)³⁷. În această din urmă zonă şi în Crişana sînt şi alte elemente, nord-vestice de tip Tiszapolgár-Csőszhalom-Oborin³⁸, observate la Herpály şi Bodrogkeresztúr³⁹, precum şi elemente vestice şi nord-vestice, Lengyel tîrzii⁴⁰.

Mai departe spre nord, în cotul Tisei şi în Slovacia de est, grupul Tiszapolgár-Csőszhalom-Oborin (la Tibava-aşezare, Oborin)⁴¹ evoluează

²³ Dogaru 1981 pentru Parţa; Ghergen 1982; Dogaru-Ghergen, (1982) inf. O. Dogaru, pentru Bucovăţ.

²⁴ Siška 1969, 156; Brukner 1973, 322; Tasić 1979, 61.

²⁵ Brukner 1966, 68—69; 1973, 322—323; 1974, 27, 39; Tasić 1979, 61—64.

²⁶ Siška 1969, 415; Brukner 1979, 319—320; 1974, 39.

²⁷ Brukner 1974, 39.

²⁸ Siška 1968, 156—157; Brukner 1969, 69; 1973, 319—320; Tasić 1979, 61.

²⁹ Siška 1968, 156—157; 1969, 415; Lazarovici 1979, 170; Tasić 1979, 62.

³⁰ Gazdapusztai 1969, 125—138.

³¹ Kutzián 1966, 266—268, 4/4, 4/12; Gazdapusztai 1969, 131, 137, 1/12, 2/3—4, 15, 17; Ignat 1973, 19 (Sinnicolau de Beiuş).

³² Gazdapusztai 1969, 135.

³³ Gazdapusztai 1969, 132.

³⁴ Siška 1969, 426.

³⁵ Gazdapusztai 1969, 132.

³⁶ Supra notele 28—35; Kalicz 1959, 18—20; Dombai 1960, 13; Vlassa 1976, 135.

³⁷ Lazarovici 1977a, 223—225; 1977b, 25. Lazarovici-Kalmar 1982.

³⁸ Kalicz 1958, 186; 1959, 18; 1968, 185, 4/5, 7, 2/1; 1970, 18, 22, n. 44; 1971, 155—156; 1976, 35; Kalicz-Makkay 1977, 101, 104; Kutzián 1966, 276; cu Lengyel (Kalicz 1976, fig. 2/14); Siška 1968, 156, fig. 5/6, 9, 12, 14; 1969, 1/1—10.

³⁹ Korek-Patay 1956, 42, 4/5; Brukner 1968, 79.

⁴⁰ Rusu 1971, 79—80; Kalicz 1965, 39; 1968, 188.

⁴¹ Siška 1969, 417, 1/1—5, 6—10.

spre un grup Prototiszapolgár (la Zemplín, Lučky, Tibava-așezare, Vel'ké Raškovce)⁴², care poate fi considerat ca o etapă de trecere în care sînt multe elemente Tiszapolgár. Și aici se constată aceleași elemente ca la Lebő și Herpály⁴³, dar în același timp se leagă de descoperirile lengye-loide din Slovacia, de tip Brodžany-Nitra⁴⁴.

În Transilvania și Crișana, cercetările de la Iclod, Cluj — în mai multe puncte ale orașului⁴⁵ —, Zăuan⁴⁶, Suplacul de Barcău⁴⁷ și poate altele au definit noi grupe culturale de la sfîrșitul neoliticului, înrudite sau derivînd din „Lumea Nouă“, grupe care preced cultura Tiszapolgár și în care au apărut elemente — mai ales forme ceramice (fig. 1/1—7, 9, 11—15) — care se vor dezvolta apoi în cultura Tiszapolgár.

În faza a treia a grupului Iclod — cel mai tîrziu orizont neolitic —, pictura cu alb și negru din faza a II-a a aceluiași grup a dispărut. Printre formele de vase, cupa cu picior înalt și gol în interior, cu gura largă și evazată, cu o perforație triunghiulară (fig. 1/6) amintește deja de formele întîlnite în orizonturile anterioare⁴⁸ și în cultura Tiszapolgár. Ornamentele în relief, în special proeminențele mici, sferice, formînd motive în cruce (fig. 1/11) de la Iclod amintesc de cele din orizontul Prototiszapolgár și din grupul Lucska⁴⁹, cu care socotim că sînt contemporane. De altfel, în orizontul Iclod II, dar mai ales în Iclod III, au fost sesizate și elemente Lengyel în formele de vase (fig. 1/7) și prin caracteristicile linguri, căuce-biberon⁵⁰ (de la Iclod și Plăești), atît de răspîndite în cultura Lengyel⁵¹. Anumite descoperiri din nordul Transilvaniei, de pe Someșul Mare, au fost puse în legătură cu cultura Lengyel⁵², răspîndită pînă în zonele învecinate din Polonia⁵³.

La Suplacul de Barcău, în ultimele orizonturi, formele de vase strîns înrudite cu cele de la Iclod sînt mai tîrzii decît descoperirile de la Oradea-Salca și Peștiș, precum și decît cele din cultura Herpály, ele încadrîndu-se într-o etapă care face trecerea spre cultura Tiszapolgár⁵⁴. În această zonă, între Vadul Crișului, și Cluj — Sf. Ion⁵⁵, în trecătorile naturale se constată strînse legături și contacte între fazele tîrzii ale culturii Herpály și grupul Iclod⁵⁶. Fondul neolitic tîrziu, anterior, cu ele-

⁴² Šiška 1968; 1969, 417 și urm.; 1974; Brukner 1974, 27.

⁴³ Šiška 1968, 156; 1969, 426.

⁴⁴ Kalicz 1973, 334.

⁴⁵ Šiška 1969, 426.

⁴⁶ Lazarovici-Lakó 1981, 26 și urm.

⁴⁷ Ignat 1977, 17; 1979, 45, 54; 1980, 13; Lazarovici 1977a, 215, și urm, 3/2, 4/1—5, 7/3—4.

⁴⁸ Gazdapusztai 1969, 136.

⁴⁹ Šiška 1969, 73, 5/7, 6/5, 9, 9/6, 9, VI/15—20, VII/9; Kutzián 1972, 1976, fig. 32.

⁵⁰ Šiška 1968, 79, 9/6, 9, 13—14, 11/25, 6/10, 5/6, 9, 12, 14, 7/4, 13, 7/3, 11/7.

⁵¹ Tompa 1929, XXIII/8—9; Makkay 1970, 35(31), 23/8.

⁵² Lazarovici-Kalmar 1982.

⁵³ Kamienska 1978, 139 și urm.; Kulczycka-Lacijewiczowa 1978, 105 și urm.

⁵⁴ Ignat 1977, 18.

⁵⁵ Ignat 1979, 54.

⁵⁶ Lazarovici-Kalmar 1982, 4/4, 7—8, 2/2—3, III, notele 90—93. Vadu Crișului (materiale în MIT III 8671, 8570, 8572a, 8571a); fragmente Herpály (Lazarovici-Kalmar 1982, 240 și urm.); Lazarovici 1977a, 223, notele 46—50.

mente ale grupelor Lumea Nouă, (Peștera Devent⁵⁷), Pișcolt etapă târzie, elemente Herpály-Salca și poate altele vor contribui la formarea culturii Tiszapolgár.

Descoperirile Tiszapolgár din vestul Transilvaniei (Dăbica⁵⁸, Gilău⁵⁹ și Dragu — inedite), socotite pe bună dreptate timpurii, s-ar explica prin formarea lor locală, în aceste zone.

În sud-vestul Transilvaniei există descoperiri Tiszapolgár de fază târzie (Deva⁶⁰), târzii fiind și cele din zona de contact Tiszapolgár—Petrești—Ariușd din sud-est⁶¹. Lipsa unor descoperiri sigure de fază timpurie trebuie explicată prin dezvoltarea în această zonă a culturii Petrești, faza B⁶². Influența culturii Petrești se manifestă deci în afara ariei sale, în mediu tisoid⁶³.

Cercetările de la Parța și din zona Timișoarei⁶⁴ au adus observații stratigrafice noi, care permit câteva precizări în legătură cu neoliticul final, eneoliticul timpuriu și formarea culturii Tiszapolgár. După un proces de retardare, de orizont Vinča B₂/C, Bucovăț IIIa, se constată un nou impuls sudic (este greu de precizat din ce zonă provine) de factură Vinča C, sesizat printr-un strat de cultură gros de 2 m, în tellul II de la Parța⁶⁵. În partea superioară a acestui strat, în poziții secundare, s-au găsit fragmente ceramice Petrești AB urmate de locuiri Tiszapolgár timpurii (faza II după noi⁶⁶).

În afară de „șocul“ Vinča C₁ (Vinča Pločnik I) din tellul II de la Parța, se constată în zonă un nou impuls cu o ceramică neagră, lustruită, la Foeni — *Cimitirul catolic*⁶⁷, asociată cu o ceramică pictată de tip Petrești. De la Șag (în apropiere de Parța) provine o ceramică neagră, din păcate din descoperiri fortuite, împreună cu un vas de orizont Vinča C/D⁶⁸. Un fragment ceramic de tip Petrești a apărut și la Chișoda, cei drept, după cât se pare, într-un orizont timpuriu⁶⁹. Toate acestea ne arată prezența în zona Timișului mijlociu a cel puțin două șocuri sudice, foarte apropiate în timp, precum și penetrații Petrești din nord-est, peste un fond Tisa târziu (Chișoda III)⁷⁰ și Bucovăț III (Parța — tell I,

⁵⁷ Vlása 1961, 19—20, 22; 1976, 22; Lazarovici-Kalmar 1982, 221 și urm.; Vlahu — sat (Inf. P. Gyulai).

⁵⁸ Vlása 1969.

⁵⁹ Kalmar 1980; 1981a; 1981b.

⁶⁰ Floca 1951; 1968, 9; Berciu 1960, 52/53; 1961, 84/85; Horedt 1968, 108; Vulpe 1975, 6.

⁶¹ Dumitrescu 1968, 42, 46; Alexandrescu 1973, 243; Roman 1973, 64, 67; 1978, 219; Vulpe 1975, 36—37.

⁶² Rusu 1971, 80—81; Kutzián 1972, 208; Roman 1973, 62, 63.

⁶³ În Muzeul Țării Crișurilor, în colecția veche, sînt două fragmente care par a aparține culturii Petrești. Colegul N. Kalicz socoate că are câteva asemenea fragmente ce ar putea fi de import, aflate în estul Ungariei la Herpály; Vlása 1969, 32, n. 6; 1976, 147.

⁶⁴ Berciu 1961, 84/85; Moga—Radu 1977, 231—239; Materiale inedite în colecția A. Agotha din Timișoara: inv. 20, 873—912; 924—942, 501—502, 1151 și altele; Lazarovici 1972, 24, pl. X; 1976, 78, 1981; 1982b.

⁶⁵ Lazarovici 1976, 78; 1979, cat. 64b.

⁶⁶ Pentru Petrești; Lazarovici 1975, 10; 1976b, 222, fig. 1/5—8 (fără text); 1979, 166—168, pl. XXVI/C 1—19; 1982b, 39, fig. 24.

⁶⁷ Lazarovici 1979, 167, 183, 196, 210.

⁶⁸ Lazarovici 1979, 183, 210.

⁶⁹ Informații O. Radu.

⁷⁰ Informații amabile O. Radu. Materiale inedite în MBT.

nivel 5b și Bucovăț IIIa⁷¹). Aceste elemente au determinat, socotim noi, nașterea unui „fenomen”⁷² din a cărui finalizare s-a năcut cultura Tiszapolgár.

În nivelul IIIb de la Bucovăț sînt forme de vase (fig. 3/23—24, 4/5, 7, 22, 9/2) frecvente în cultura Tiszapolgár fără ca acestea să fie întru totul Tiszapolgár, ele marcînd o etapă de trecere. Acest nivel, în care mai apar și elemente neolitice tîrzii, Tisa sau Bucovăț, este tăiat de gropi cu ceramică Tiszapolgár pe deplin formată (fig. 8/2, 9, 12, 14).

Evoluția și cronologia. Nu este în intenția noastră a insista asupra unor descrieri amănunțite de materiale, deși ar fi necesare, dar o concentrare și sistematizare a principalelor materiale este necesară unui specialist. Ceramica uzuală cunoaște aproape toate categoriile ceramice întîlnite în neoliticul tîrziu. Diferențierile față de grupurile anterioare (Tisa, tisoide, Bucovăț, Iclod III și altele) sînt minime și neesențiale. Unele categorii din ceramica fină predomină, fiind și specifice. Din păcate nu există date statistice, decît pentru Parța și Gilău, privind evoluția categoriilor ceramice⁷³. Atunci cînd există deosebiri esențiale, ele marchează, de cele mai multe ori, etape cronologice sau contacte culturale. Din acest punct de vedere încadrarea ei în etapele culturii Tisa — așa cum a făcut-o M. Rusu — este perfect justificată.

Ornamentația este săracă și foarte rigidă. Ornamentele plastice și cîteva impresiuni (fig. 10), comune pentru întreg spațiul românesc, formează întreg repertoriul ornamental. Proeminențele-cioc dispuse pe mai multe rînduri suplinesc ornamentația. Mărirea și dispunerea proeminențelor, o lustruire adecvată, pasta bună, lucitoare, cenușie sau gălbuie, crează efecte coloristice care dau un aspect metalic. Ornamentele înțezate apar în faza a III-a a acestei civilizații, ele avînd o motivistică ce se dezvoltă pe mai departe în cultura Bodrogkeresztúr. Benzile hașurate apar în special în zonele sudice, fiind întîlnite la Parța, Cornești, Deva, Buziaș și altele⁷⁴.

Formele de vase au o evoluție mai dinamică, care cu greu poate fi cuprinsă într-o anumită categorie tipologică, evoluția fiind cu mult mai dinamică în așezări decît în cimitire. Pe cît s-a putut, am respectat tipologia folosită în zonele învecinate. Aceasta arată o mare unitate a civilizației, din Banat pînă în nordul Crișanei și mai departe spre sud-estul sau estul Transilvaniei. Se întîlnesc următoarele tipuri de vase: *pahare-capac* sau *pahare* cu proeminențe-cioc, proeminențe-urechi, dispuse pe corp, fund sau creștetul capacului (fig. 2/1—15) — tipurile A1b, A2a, A2b, L5 (după tipologia I. Kutzián⁷⁵), dar mai există unele care nu se pot încadra în vreunul din tipurile mai sus menționate, avînd o evoluție aparte (fig. 2/14); *străchinile tronconice* (fig. 3, tipul K1a, K1b, K12, K3a, K3b) sînt o altă grupă, care, în funcție de evoluția adîncimii, pot fi socotite castroane (fig. 3/16—24), iar în raport de mărime pot fi socotite *cupe fără picior* (fig. 3/8—12). O grupă are corpul profilat, iar buza evazată (fig. 4, tipurile L3a). Dintre ele, unele, în funcție de mărime și func-

⁷¹ Lazarovici 1979, 151—152, 155.

⁷² Lazarovici 1979, 170.

⁷³ Kalmar 1981, 311, fig. 4.

⁷⁴ Floca 1951; 1968, 2/4—7; Cornești (Lazarovici 1975, 4/9, 11; 1976, 14/9, 11).

⁷⁵ Kutzián 1963, CXXIII—CXXXIX; 1972, 120, 22—25.

ționalitate, pot fi considerate drept *boluri* (fig. 5/8—10), iar după adîncime — *castroane* (fig. 5/1, 3—5, tipul C, C3c). Mai există o categorie de străchini cu buza evazată și umărul carenat, cu sau fără picior înalt, gol, perforat (fig. 5/8—15). În funcție de adîncime, unele fac trecerea spre tipul *borcan* (tipurile Gc, fig. 5/6, 7/21; F2a — 6/10; F2c — fig. 6/13—14, 17; F2d — fig. 6/7—8). *Vasele de gătit*, vasele de provizii sau oalele formează o altă categorie a cărei tipologie este foarte dificilă, dată fiind marea varietate și seria mică (fig. 6/7). Unele ar putea fi încadrate în seria *borcanelor* (tip Gc — fig. 6/13—14; E2c — fig. 6/17—18), altele intră în categoria amforelor (tip D1a — fig. 6/2, 9; D3b — fig. 7/8, 22; E1d — fig. 6/11, 7/9; E1f — fig. 7/17). *Vasele cu picioare*, desemnate adeseori în mod eronat, prin termenul de cupe, aparțin mai multor categorii: *fructierele* (fig. 8/1—9, 15, 9/22), *străchinile cu picior* (tip H1d — H42, I1 — fig. 8/11, 2/18), mai puțin păstrate întregi în așezări decît în cimitire și *cupele cu picior* a căror evoluție din perioadele anterioare este perfect observabilă (fig. 1) și care au acum piciorul perforat (tip I1a — fig. 8/10, 9/12—13; H1b — fig. 8/17—20; H1c — fig. 2/18; H3b — Reci). Un număr mare de picioare perforate completează varietatea înălțimii, profilajei sau pe cea a categoriilor de vase cu picioare.

Evoluția formelor de vase arată marea unitate a acestei civilizații pe teritoriul țării, procesul dinamic al ei și mobilitatea mare a triburilor.

Pe baza studiului ceramicii, pentru Banat a fost precizată o anumită evoluție cronologică. Descoperiri timpurii ni se par cele de la Sacoșul Mare, care nu sînt însă suficient de clare. Aici se păstrează caracterul neolitic, „tisoid“ al ceramicii. La Bucovăț sînt doar „elemente“, lipsind forme tipice Tiszapolgár formate, care apar mai apoi în gropi. Descoperirile de la Bucovăț presupun, cum este și firesc, și participarea fazelor tîrzii ale acestui grup la formarea culturii Tiszapolgár. Grupul Bucovăț faza a III-a are o dezvoltare paralelă cu Tisa I. În aceste zone apare un număr mare de străchini cu picior înalt, gol, perforat, cu umărul profilat și buza evazată (fig. 5/18, 8/14), pe o pastă cenușie, lustruită, arsă cu flecuri; ele cu greu pot fi separate, după aspectul pastei, de cele viniciene sau Bucovăț din nivelele superioare de la Parța. Asemenea forme sînt rezultatul influenței fazei Vinča C₂—D₁ unde asemenea forme sînt des întîlnite⁷⁶. La Cornești — *Jugosloveni*, în săpăturile lui M. Moga din anul 1945, la adîncimea de 0,40 m a apărut o ceramică Tiszapolgár care suprapune un nivel Vinča C/D, în care o serie din elementele din straturile inferioare se transmit nivelului superior⁷⁷. Forme de vase de același tip mai apar în grupul Deszk la Hódmezővásárhely — *Népkert*⁷⁸, — *Szakkálhát*⁷⁹ și — *Kotocpart*⁸⁰ precum și în alte stațiuni⁸¹. În România asemenea forme sînt întîlnite la Dăbica, Gilău și Așchileul Mic (fig. 5/8—13), în stațiuni care aparțin unei faze timpurii⁸². Aceste forme corespund

⁷⁶ Lazarovici 1974, 202 și urm. tip Ib2, Ib1, I1b2, I1b3, vezi și notele 8, 40—47.

⁷⁷ Materiale inedite în MBT. Inf. M. Moga, căruia îi mulțumim pentru bunăvoința cu care ne-a pus la dispoziție materialele pentru studiu. Cornești—Ferma Reiter 0,70—1,10 (Lazarovici 1970, 193, XXIVH 17—29).

⁷⁸ Kutzián 1972, XX/5.

⁷⁹ Kutzián 1972, XLIV/1.

⁸⁰ Kutzián 1972, XLI/1.

⁸¹ Kutzián 1972, XXXI/4.

⁸² Vlassa 1969, 34, 9/6—7; Rusu 1979, 3/10; Kalmar 1980, 5/5, 7—8; 1981a.

cu ceea ce am definit în Banat ca fiind caracteristice pentru faza a II-a⁸³, socotind faza I-a mai mult ca o etapă de formare.

Unei etape timpurii, poate chiar fazei de formare, îi aparțin descoperirile de la Tăuț⁸⁴, din nordul Banatului. Dacă reconstituirea formelor de vase publicate de către E. Pădureanu este corectă, atunci aici există o fază timpurie; dacă nu, atunci sînt două nivele: unul neolitic tîrziu, altul eneolitic mijlociu. Materialele existente, așa cum sînt publicate, au numeroase legături cu grupul Deszk, prin unele forme de vase (fig. 2/8—19; 6/1—3, 7/9)⁸⁵. Acestea nu sînt însă forme directe, fiind cunoscute și în grupul Basatania⁸⁶.

Descoperirile de la Nandru — *Peștera Spurcată* și *-Peștera Curată* sînt într-o zonă care se află în aria de răspîndire a culturii Petrești. Între descoperirile din cele două peșteri, din săpăturile anului 1956⁸⁷, există o categorie ceramică foarte fină, roșie, bine arsă, pastă cu amestec fin. Această categorie este asociată cu una de aceeași factură, cenușie, cu caracteristicile toarte-cioc⁸⁸. Factura acestei categorii ceramice ne lasă impresia unui contact Tiszapolgár—Petrești B, lucru care s-a putut petrece în faza a doua, clasică, a culturii Tiszapolgár⁸⁹. În această vreme sînt în zonă și alte descoperiri aparținînd culturii Tiszapolgár (Hătăgel⁹⁰, Hunedoara⁹¹, fig. 2/7; Răhău⁹²), în care apar cunoscutele capace-pahar.

Descoperirile din sud-estul Transilvaniei sînt tîrzii, din perioada de trecere spre Bodrogresztúr sau aparțin deja acestui grup⁹³.

La nord de Arieș, în bazinul someșean, există un număr mare de stațiuni, din păcate rămase necercetate⁹⁴. Săpăturile de la Dăbica⁹⁵ și Gilău⁹⁶ au dus la descoperirea unor materiale bogate, dar puțin variate. Acestea aparțin unui orizont cronologic contemporan cu Tiszapolgár AB.

⁸³ Lazarovici 1975, 10; 1979, 171; Gumă 1978, 112—113.

⁸⁴ Pădureanu 1978.

⁸⁵ Fig. 2/8 la noi cu Hodmezővásárhely — *Szakálhát* (Kutzián 1972, XLIII/5); Oszentiván — *Vedresháza* (Kutzián 1972, LIX/6); Lazarovici 1979, cat. 640; Tasić 1979, 73, 2/4.

⁸⁶ Dăbica, fig. 5/4; Hodmezővásárhely — *Szakálhát*, gr. 7 (Kutzián 1972, XLIII/8), Tăuț (Pădureanu 1978, 4/8) la noi 3/17 = analogii la Debrecen — *Nyulas* (*Ibidem*, XI/16) și *Szakálhát* (*Ibidem*, XLIII/2).

⁸⁷ Capacele de vase, socotite în mod eronat a fi Criș (Nicolăescu-Plopșor 1957, 36, 8/1—2), aparțin culturii Tiszapolgár, aparținînd tipului A2b la Kutzián 1963, XCII.

⁸⁸ În secțiunea II, caroul 3, — 0,40 inv. = 68; secțiunea I — 0,20.

⁸⁹ În acest orizont ar intra și descoperirile de la Vultureni, din aria nordică a culturii Petrești, unde s-ar petrece aceeași situație; vezi Roman 1973, 62; Vlăsa 1976, 147 b; Vulpe (1975, 36—37), pe baza topoarelor de tip Ariușd, paralizează cu Petrești A, ceea ce ni se pare prea timpuriu, date infirmate de observațiile stratigrafice din Banat. Aceleași opinii la: Šiška 1968, 156, 162; Rusu 1971, 80—81; Kutzián 1972, 208.

⁹⁰ Hătăgel — *lingă Gostat*, informații Z. Kalmar.

⁹¹ Materiale în MIT inv. II 1545.

⁹² Kutzián 1972, 111, nr. 249.

⁹³ Supra notele 61—62; în plus: Popescu 1965, 137—138; Roman 1967, 13; Horedt 1968, 108.

⁹⁴ În Bihor sînt peste 15 puncte, vezi: Rusu 1971, 80; Dumitrașcu 1975; Ignat 1976; 13; 1977, 18. Pentru Sălaj vezi Lakó 1981, 16 și urm.; Lazarovici—Lakó 1981, 13—14; Pentru jud. Satu Mare sînt cca. 20 de puncte, inf. I. Némethi.

⁹⁵ Vlăsa 1969; Horedt 1968, 108.

⁹⁶ Rusu 1971, 79—80; 1979, 164, fig. 3; Kalmar 1980; 1981a; 1981b.

Între Cluj-Napoca și Oradea, pe Someș, Nadăș, Crișul Repede și Barcău (Beretău), cu epicentre în jurul Munților Apuseni, există o puternică zonă genetică. În aceste zone are loc un proces de hibridizare a mai multor grupe și civilizații. Aici este cunoscută o fază timpurie, incipientă, în zona Dragu — Cluj — Iclod, la Oradea—*Salca*, Vadul Crișului, Suplacul de Barcău⁹⁷ și altele.

Lipsa unor etape târzii în interiorul arcului carpatic, prezența unor așezări târzii la extremele de sud-vest⁹⁸, sud-est⁹⁹ și nord-vest (Slovacia și nordul Ungariei)¹⁰⁰ ne determină să presupunem existența unui factor extern care a determinat aceste schimbări. La sfârșitul evoluției culturii Tiszapolgár și formarea culturii Bodrogkeresztúr, în podișul și Cimpia Transilvaniei se formează grupul Decea Mureșului, strâns înrudit cu Tiszapolgár, dar totuși diferit¹⁰¹. Singura explicație pe care o putem da acestor fenomene este presiunea pe care o exercită triburile răsăritene din stepile nord-pontice¹⁰². Aceste presiuni au fost, după cât se pare, numeroase și succesive. Un prim moment îl reprezintă fenomenul Cucuteni C, a cărui penetrație se petrece, încă din Cucuteni A final, la Fedeleșeni¹⁰³, moment de la care ne putem aștepta la modificări similare în Transilvania. Care a fost momentul acestor modificări în Transilvania și mai ales care anume elemente stepice se impun, este încă greu de precizat datorită caracterului lacunar al cercetărilor din zonele intracarpatiche. Prezența elementelor răsăritene din cimitirul de la Decea Mureșului este sigură¹⁰⁴. Asemenea probleme ridică și topoarele de piatră perforate cu ceafă lungă și măciucile-sceptre lobate¹⁰⁵.

O penetrație răsăriteană, la nivelul culturii Jamnaia¹⁰⁶, datată recent mai târziu, nu exclude o penetrație mai timpurie a elementelor răsăritene, semnalate de Ecsedi în mormîntul de la Csongrád. Aceste penetrații fac parte dintr-un proces mai larg semnalat în sudul țării în Muntenia, Oltenia, sud-estul Banatului, în Banatul de vest și nordul Serbiei, fapte precizate pe larg de către P. Roman și mai recent de A. Dodd-Oprîțescu¹⁰⁷.

Ca o reacție poate la acestea, dar și ca rezultat al impulsurilor diferite, mai ales sudice, se formează cultura Bodrogkeresztúr. Cercetările recente¹⁰⁸ din nordul Banatului și din jurul Aradului au dus la descoperi-

⁹⁷ Ignat 1977, 18; Lazarovici—Kalmar 1982.

⁹⁸ Răhău, Deva, Cornești, Cenad — vezi supra nota 60 precum și Lazarovici 1975, 10; 1979, 171; Tasić 1979, 58—60 (la Senta, Subotica, Belegiš, Vršac și altele).

⁹⁹ Unele așezări sînt atribuite culturii Bodrogkeresztúr, vezi: Székely 1964, 126—128; Popescu 1965, 137—138.

¹⁰⁰ Kutzián 1972, 189—197, fig. 35—36.

¹⁰¹ Vlassa 1964; Popescu 1965, 139; Horedt 1968, 110; Rusu 1971, 80; Roman 1973, 65—66; Vulpe 1975, 7.

¹⁰² Popescu 1965, 139; Horedt 1968, 110; Roman 1973, 65; Ecsedi 1977.

¹⁰³ Roman 1973, 1, 65, 73—74; Comșa 1976a, 273 (s.v. sceptru).

¹⁰⁴ Garașanin 1959, 33—34; Gimbutas 1963, 818; Roman 1965, 138; Jovanović 1976, 61.

¹⁰⁵ Kovacs 1932, 95, fig. 11; Horedt 1968, 110; Dănilă—Marinescu 1974, 40, pl. XI/1—3, XIX/5, XXI/1—4.

¹⁰⁶ Ecsedi 1976.

¹⁰⁷ Oprîțescu 1978; Roman 1971, și bibl.; 1973.

¹⁰⁸ Pecica — *Forgaci* (Pădureanu), același pentru Zăbrani. Curtici (materiale inedite în Muzeul din Arad, inf. T. Soroceanu). Buziaș, sat Silagiu — *Pîrpora 1* (inf. O. Sfetcu).

rirea a noi așezări aparținând culturii Bodrogkeresztúr (Pecica-*Forgaci* și Zăbrani), care se adaugă altor descoperiri mai vechi¹⁰⁹.

Nașterea culturii Bodrogkeresztúr, ca rezultat al contactului Tiszapolgár-Sălcuța, presupusă de P. Roman, și-a găsit confirmarea în descoperiri noi din culoarul Timiș-Cerna: la Slatina Timiș¹¹⁰, Băile Herculane-*Peștera Hoților* și Ostrovu Corbului¹¹¹.

La Slatina Timiș, într-o bogată stațiune, se constată un proces de sinteză între Tiszapolgár și Sălcuța, petrecut în culoarul Timiș-Cerna. În nivel Sălcuța IIc s-au găsit importuri Tiszapolgár¹¹². Mai mult, evoluția ultimului nivel de aici se întrerupe în aceste momente, fără a se putea preciza dacă este vorba de o civilizație Bodrogkeresztúr sau o evoluție în această direcție.

La Cuptoare-*Sfozea*, stațiune sălcutană aflată la jumătatea distanței între Slatina Timiș și Dunăre¹¹³, au fost constatate importuri Tiszapolgár în nivel Sălcuța IIc¹¹⁴. Și aici evoluția se oprește în acest moment.

Prelucrarea aramei în cadrul culturii Tiszapolgár este un fapt bine cunoscut atât pe teritoriul României¹¹⁵, cât și în Ungaria¹¹⁶, Slovacia¹¹⁷ și Jugoslavia¹¹⁸. Într-o serie de stațiuni sau localități în care s-au găsit materiale Tiszapolgár s-au găsit topoare de aramă, de diferite tipuri, din care unele par a-și începe evoluția mai de timpuriu decât Tiszapolgár — cum este cazul descoperirilor de la Lipova¹¹⁹, Răstolț¹²⁰ și Iclod — deși nu sînt dovezi stratigrafice clare. La Iclod sînt cunoscute două topoare de aramă: unul de tip Jászladány, varianta Bradu¹²¹ și altul de tip Mezőkeresztes¹²². În cei 10 ani de cercetări recente la Iclod, cât și din descoperirile mai vechi, nu au fost descoperite materiale mai tîrzii decât grupul Iclod, faza III. Rămîne viitorului a preciza dacă nu cumva sînt și alte descoperiri mai tîrzii care ar putea corespunde topoarelor menționate, deoarece cele mai tîrzii materiale de tip Iclod sînt mai timpurii decât Tiszapolgár și cu atât mai mult decât Bodrogkeresztúr.

¹⁰⁹ Popescu 1965, 138; Dörner 1970, 415; Rusu 1971, 80—81; Roman 1971, 92; 1973, 60, 63; Vulpe 1975, 5; Lazarovici 1975, 14—17, 24, 25, pl. V/C 1, D 1—4.

¹¹⁰ Lazarovici—Munteanu 1982, 121—135.

¹¹¹ Roman 1978, 219—220; Comunicare A. Dodd—Oprîtescu la Vrđnik—Novi Sad, 1982.

¹¹² Lazarovici—Munteanu 1982, fig. 4—7.

¹¹³ Lazarovici 1979, 194, 174—175.

¹¹⁴ Lazarovici 1982a, 35—41.

¹¹⁵ Berciu 1960, 53; Rusu 1962, 163; 1971, 80—81; Vulpe 1975; Comșa 1976b, nr. 276, 368, 558, 584, 955, 971, 1054, 1055, 1233, 1543. Ignat 1977, 19—20; Roman 1978, 215.

¹¹⁶ Kutzián 1963, 331—333; Kutzián 1972.

¹¹⁷ Šiška 1968, 159—160; Vulpe 1975, 13, 20.

¹¹⁸ Brukner 1974, 39; Jovanović 1971.

¹¹⁹ Cele mai timpurii materiale aparțin unui orizont Vinča B₂/C — Tisa I, vezi Gh. Lazarovici 1979, 80, 83, 85, 136, 153, 157, 159, 200, 229 și altele; Vulpe 1975, cat. 16.

¹²⁰ Kutzián 1972, 59; Vulpe 1975, cat. 18, p. 20. Cele mai timpurii materiale de la Răstolț aparțin fazei Tiszapolgár (Lakó 1981, 63—68); Lazarovici—Kalmár 1982, 233.

¹²¹ Roska 1942, 193; Vulpe 1975, cat. 190B.

¹²² Roska 1942, 46, nr. 125; Vulpe 1975, cat. 58.

Numeroasele variante ale topoarelor de aramă de tipurile: Cotlightet (la Bucium și Voivodeni¹²³), Codor (la Viștea¹²⁴), Jászladány — cu variantele: Șincai (Archiud și Tarcea¹²⁵), Orșova (Cubulcut¹²⁶), Petrești (la Tarcea și Săcuieni¹²⁷), Tirnăveni (la Supurul de Jos și Zăuan¹²⁸) —, tip Iara (la Oradea și Săcuieni¹²⁹), tip Mezőkeresztes (la Tarcea¹³⁰), tip Halič (la Oradea¹³¹), tip Szekély și Nádudvár (la Săcuieni, Cluj? și Sălacea¹³²) au fost găsite în așezări sau în zona așezărilor în care au fost descoperite materiale ceramice aparținând unor faze timpurii, clasice sau târzii ale culturii Tiszapolgár. Din păcate foarte puține descoperiri beneficiază de caracterul de „complex închis”. Lipsa unor săpături sistematice recente în așezări Tiszapolgár și mai ales în complexe închise nu permite precizări suplimentare. Aceleași carențe pentru cimitirele Tiszapolgár îngreunează, de asemenea, formarea unor imagini clare asupra evoluției culturii Tiszapolgár și mai ales stabilirea apartenenței culturale a topoarelor de aramă. De altfel, semne de întrebare ridică și numeroasele topoare de tip Mezőkeresztes atribuite culturii Bodrogkeresztúr, deoarece descoperiri Bodrogkeresztúr sînt puține la număr în Transilvania, raportate la topoare. Numai săpături noi în cimitire vor îngădui formarea unei imagini clare asupra evoluției eneoliticului dezvoltat și târziu, asupra culturilor Tiszapolgár și Bodrogkeresztúr și asupra legăturilor lor.

GHEORGHE LAZAROVICI

ANEXA 1

LISTA DESCOPERIRILOR CU CERAMICĂ TISZAPOLGÁR ȘI A TOPOARELOR DE ARAMĂ DIN ARIA CULTURII TISZAPOLGÁR

1. Adoni (Bihor), topor tip Jászladány, varianta Tirnăvița (Vulpe 1975, p. 38, cat. 101; Ignat 1977, 19).
2. Aiton — *Între pîraie*, (Cluj); ceramică (Moțu 1981, 294, II/1).
3. Arad — *Gai* (Arad), (Rusu 1971, 80).
4. Județul Arad, topor de tip Jászladány, varianta Șincai (Vulpe 1975, 41, cat. 142).
5. Archiud (Bistrița-Năsăud), ceramică (în MIT, Kalmár 1981b, 56) și topor tip Jászladány, varianta Șincai (Vulpe 1975, 40, cat. 135).

¹²³ Vulpe 1975, cat. 19, 21.

¹²⁴ Berciu 1960, 52—53; 1961, 84/85; Ferenczi 1971, 103; Rusu 1971, 80—81; Kutzián 1972, 143; Vulpe 1975, cat. 29, p. 23; Kalmár 1981b, 59.

¹²⁵ Vulpe 1975, 40, cat. 135, 146—147, 161; Kalmár 1981b, 56; Ignat 1977, 18—19.

¹²⁶ Vulpe 1975, cat. 109B.

¹²⁷ Vezi planșele 2/13, 4/14; Vulpe 1975, cat. 147, 161A.

¹²⁸ Vulpe 1975, cat. 99A; Lakó 1981, pl. XXVIII/8; Lazarovici—Lakó 1981, 26, n. 27; Pentru Sătmar inf. I. Némethi.

¹²⁹ Oradea pl. 1/8, 10, 2/22, 4/21, 8/16—20, 9/10; Colecția E. Gojdu 2/21, 5/12; col. Tokacs (MIT) 2/15; Rusu 1971, 80; Vulpe 1975, cat. 75A, 75; Ignat 1976, 13, IV/6, V—VI; 1977, 18.

¹³⁰ Vulpe 1975, cat. 65—66.

¹³¹ Vulpe 1975, cat. 38.

¹³² Rusu 1971, 80; Vulpe 1975, cat. 39, 42A, 45, 46, 51.

6. Așchileu Mic — *Groapa Popii* (Cluj), așezare fortificată — fig. 5/13, 7/17—18 — (Kalmar 1981b, materiale aduse de Gh. Lazarovici și Șt. Matei, MIT).
7. Băile Hercuclane — *Peștera Hoșilor* (Caraș-Severin), importuri în mediul Sălciuța II (referiri Berciu 1960, 52—53; 1961, 84/85; Roman 1967, 7).
8. Balta Sărată — *Cîmpul lui Andrei* (Caraș-Severin), (Gumă-Petrovszky 1978, 97—99; Petrovszky 1975, 365—367; Lazarovici 1979, 185, 3c).
9. Balta Sărată — *Cîmpul lui Poșta* (Caraș-Severin), (Gumă-Petrovszky 1978, 97—99).
10. Bancu (Harghita), topor tip B (Kutzián 1972, 144, fig. 28b).
11. Batiz (Hunedoara), topor tip Jászladány, varianta Șincai (Vulpe 1975, 41, cat. 145).
12. Beba Veche (Timiș), (Kutzián 1972, n. 221; Lazarovici 1975a, lista 1; 1976, 85, 80/91, Liste 1).
13. Bencecul de Jos (Timiș), topor-tîrnăcop tip Jászladány, varianta Orșova (Vulpe 1975, 39, cat. 107).
14. Berea-Ciumești (Satu Mare), (Kacsó 1961, 49 și urm.).
15. Berzovia — sat (Caraș-Severin), (Lazarovici 1975, 78, 85, lista 1; 1979, cat. 7).
16. Beșenova — *Movila Mare* (Timiș), (Kutzián 1972, 114, nr. 221; Lazarovici 1979, 187, cat. 8c).
17. Biharea (Bihor), (Rusu 1971, 80).
18. Blandiana (Alba), (Kutzián 1972, 224).
19. Breveni (Sălaj), (inf. Ioan Némethi).
20. Buciumi (Sălaj), (Lakó 1981, 16—17, III/11—13, IV/1—4; topor tip Cotlightet, Vulpe 1975, 31, 3/19).
21. Bucovăț — *Cremeniiș* (Timiș) — fig. 2/2, 3/23—24, 4/5, 7, 19, 22, 5/7, 6/7, 15, 18, 7/14, 8/2, 9, 12, 14, 9/2 (Lazarovici 1975, 78, n. 14).
22. Buziaș — *Dealul Silagiului* (Timiș), (inf. Fl. Medeleț și I. Sfetcu).
23. Carașova — *Peștera Liliacilor* (Caraș-Severin), (inf. R. Petrovszky).
24. Carei (Satu Mare), ceramică în punctele: *Bobalt III* (inf. I. Némethi), *Bobalt V* (*Ibidem*), *Bobalt VII* (*Ibidem*); topor de tip Székely și Nádudvár (Vulpe 1975, 27, cat. 42A).
25. Ceica (Bihor), topor de tip Jászladány, varianta Tîrnăvița (Vulpe 1975, 38, cat. 99B).
26. Cenad — *Belo Brdo* (Timiș), (Lazarovici 1975, 78; 1979, cat. 18).
27. Cermei (Bihor), topor Jászladány, varianta Bradu (Vulpe 1975, cat. 191).
28. Cheile Nerei — *Peștera Porcului* (Caraș-Severin), (Petrovszky 1981, 234—236).
29. Cherestur (Timiș), (Lazarovici 1979, 190, cat. 20).
30. Ciubanca (Cluj), topor tip Jászladány, varianta Orșova (Vulpe 1975, 40, cat. 124), tip *Mezőkeresztes* (*Ibidem*, 30, cat. 167).
31. Ciufud — *Căstău* (Mureș), materiale în MIT (inv. 1388, 1391).
- 32—34. Cluj — *Strada Mecanicilor*, materiale inedite în MIT (Kalmar 1981, 57), — *Mănăstur Nord* (materiale inedite în MIT), topor de tip Székely și Nádudvár (Vulpe 1975, cat. 45—46).
35. Codor (Cluj), topor-ciocan tip Codor (Vulpe 1975, 23, cat. 28).
36. Coldău (Bistrița-Năsăud), topor de tip Jászladány, varianta Orșova (Vulpe 1975, 39, cat. 123).
- 37—38. Cornești — *Jugosloveni* (Timiș), (Lazarovici 1975, 78, 85, lista 1; 1979, 196, cat. 26); — *Cornet* (*Ibidem*, 193, cat. 26c).

39. Cornești (Cluj), topor-ciocan tip Cornești (Vulpe 1975, 32, cat. 78).
40. Cotlightet (Bihor), topor-ciocan tip Cotlightet (Vulpe 1975, 21, cat. 20).
41. Crasna — *Dirica* (Sălaj) — fig. 3/13, 4/17 — (Kalmar 1981b, 57).
42. Crișeni — *Măzăriște* (Bistrița-Năsăud), (Kalmar 1981b, 57).
43. Curtuiușeni (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
44. Cubulcut (Satu Mare), materiale în Muzeul din Săcuieni (inf. I. Wilhelm și Z. Nánási), fig. 2/6, 11—12, 3/11, 19—21, 5/6, 8/7; topor de tip Jászladány, varianta Orșova (Vulpe 1975, 39, cat. 109B).
45. Cuptoare — *Sfozea* (Caraș-Severin) — fig. 2/19, 3/7, 9/1, 5—6 — (Lazarovici 1979, 170—172).
46. *Cornea* (Lazarovici-Munteanu 1982, 124).
47. Dăbica — *Cetate* (Cluj) — fig. 2/4, 3/8, 10, 4/4, 6, 5/4, 12, 6/5, 17, 7/6, 10, 21, 8/15, 9/4, 16, 22 — (Vlassa 1969; Rusu 1968, 158).
48. Dedrad (Bistrița-Năsăud), (Vlassa 1969, 32, n. 6).
49. Deta (Timiș), (inf. Fl. Medeleț).
50. Deva — *Ceangăi* (Hunedoara), (Floca 1950; 1968; Berciu 1960, 52—53; 1961, 84/85).
51. Dindești — *Cetate* (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
52. Dorolțu — *Castel* (Cluj), (Kalmar 1981b, 57).
53. Dragomirești — *Cremenish* (Timiș), (Lazarovici 1975, 78, 85, lista 1; 1979, 185, cat. 35).
54. Dragu (Sălaj), (inf. N. Vlassa).
55. Foeni — *Movilă* (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
56. Galoșpetreu — *Ritul Morii* (Bihor), (inf. I. Némethi).
57. Gherla (Cluj), (Kalmar 1981b, 57).
58. Gilău — *Castel* (Cluj) — fig. 2/14, 4/11, 15, 8/2, 8—9, 11, 7/5, 8, 12, 19, 22, 8/3, 9/3, 17—18 (Rusu 1971, 79—80; 1979, 164, fig. 3; Kalmar 1980; 1981a; 1981b, 54 și urm.; 1982).
- 59—60. Gîrbău — *Bobara* (Cluj), (Ferenczi 1974, 27); — *Labul Ciorotului* — fig. 2/20, 4/2—3, 16, 18, 7/3—4, 16 — (Kalmar 1981b, 58).
61. Hărman (Brașov), sinteză Tisa-Ariuşd (Alexandrescu 1973, 243).
62. Homorodul de Sus — *Valea Medişa* (Satu Mare), (inf. T. Bader).
63. Hăţăgel — *Lîngă Gostat* (Hunedoara), (inf. Z. Kalmar).
64. Hotoan — *Lîngă CAP* (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
65. Hunedoara (materiale în MIT).
66. Iara (Cluj), topor-ciocan tip Iara (Vulpe 1975, 32, cat. 74).
67. Iclod — *Pămîntul Vlădicii* (Cluj), elemente genetice pentru Tiszapolgár (Lazarovici 1977), topoare de tip Mezőkeresztes și Jászladány, varianta Bradu (Vulpe 1975, 7/58, 26/190B; Roska 1942, 193).
68. Ilișua (Cluj), topor-ciocan tip Crestur (Vulpe 1975, 32, cat. 74).
69. Ip — *Sat* (Sălaj), ceramică în MIT și MIAZ (Lazarovici-Lakó 1981, 13—14; Lakó 1981, 57 punct c; MIT inv. P. 76942—945, 953—955); topor de tip Mezőkeresztes, tip Agnita (Vulpe 1975, cat. 57; Lakó 1981, 57, punct c; Roska 1942, 112, fig. 134).
70. Josani (Bihor), depozit de bronzuri de tip Jászladány, varianta Șincal (Vulpe 1975, 41), varianta Tîrnăvița (Ibidem, cat. 96—98), varianta Petrești (Ibidem, cat. 160).
71. Jupa — *Sud* (Caraș-Severin). Descoperiri din 1981 R. Petrovsky și I. Munteanu (Petrovsky-Munteanu 1982, 325), sondaj Gh. Lazarovici 1982 (materiale inedite în muzeul din Caransebeș).

72. **Lacul** (Cluj), topor tip Jászladány, varianta Petrești (Vulpe 1975, 42, cat. 171).
73. **Lelei** — *Movilă* (Satu Mare), (Inf. I. Némethi).
74. **Lucăceni** — *pe Crasna* (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
75. **Lugoj** — *Gomilă* (Timiș), (informații I. Stratan, M. Moroz).
76. **Măureni** (Timiș), (Lazarovici 1979, 201, cat. 53).
77. **Mehadia** (Caraș-Severin), (Informații R. Petrovsky).
78. **Mera** (Cluj), (Kalmar 1981b, 58).
79. **Mihai Bravu** (Bihor), (Ignat 1973, 10).
80. **Moșnița** (Timiș), (Lazarovici 1979, 208, cat. 58).
81. **Mugeni** (Brașov) — fig. 2/16 — (socotite Ariușd de Ferenczi 1971, 98, 103—103; 1973, 336); topor-tîrnăcop, variantă între tipul Ariușd și Vidra (Vulpe 1975, 33, cat. 81; Rusu 1971, 80—81).
- 82—83. **Nandru** (Hunedoara) — *Peștera Spurcată* — fig. 3/2, 7/1 — (materiale inedite la Institutul de arheologie din București); — *Peștera Curată* — fig. 4/9, 7/2, 7 — (Nicolăescu-Plopșor 1957, 36, 8/1—2, le socotește, cronat, Criș).
84. **Nerău** (Timiș), (Kutzián 1972, 114, nr. 230, n. 598; Muzeul din Arad inv. 12564; Lazarovici 1976a, 85, Liste 1; 1979, cat. 59, 202).
85. **Oarța de Sus** — *Măgura* (Maramureș), (Comșa-Kacsó 1973, 48—51; Kalmar 1981b, 52).
- 86—87. **Oradea** (Bihor) — *Salca I* — fig. 1/8, 10, 2/22, 4/1, 8/16—20, 9/10 — (Berciu 1961, 84/85; Rusu 1971, 80, Ignat 1976, 13, IV/6, V—VI; 1977, 18; 1981, 48); *Salca II* (Ignat 1971, 18; 1981, 49); colecția Tokacs — fig. 2/15 — (MIT IV 9778), colecția Liceului E. Gojdu (Dumitrașcu 1979, 802 și urm, 1/3, 5/12); topor de tip Iara (Vulpe 1975, 75, cat. 32; Berciu 1960, 52—53).
88. **Ostrovu Corbului** *Botul Cliciului* (Mehedinți), (Roman 1978, 219).
89. **Panic** (Sălaj) — fig. 3/16 — (materiale inedite în MIAZ).
- 90—93. **Parța** (Timiș), *Tell 1* — fig. 2/1, 3, 5, 17, 3/5—6, 4/8, 12—13, 5/3, 14—15, 7/11, 15, 20, 9/7—8, 19 — (Moga 1964, 295; Lazarovici 1971, 30; 1972/1973, 12, 24, IX/1—9; X; 1974, 63, fig. 13; 1975, 10, 3/4—10; 1979, 204); *Tell 2* (Lazarovici 1975, 22, nr. 27; 1979, 204); *Așezarea 3* (Lazarovici 1975, 22, nr. 27; Lazarovici-Munteanu 1982, 185, n. 27); *Așezarea 5* (*Ibidem*); — Peste riu de tell 1 și altele.
94. **Periam** — *Port* (Arad), (Lazarovici 1975, 24, 5/A 1; 1979, cat. 39).
95. **Petreu** (Bihor), (două topoare de tip Mezókeresztés (Vulpe 1975, 8/59A, 59B)).
96. **Pișcolt** — *Lutărie* (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
97. **Pir** — *Vorgancs* (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
98. **Răhău** (Alba), (Kutzián 1973, 111, nr. 249).
99. **Răstolțu Deșert** (Sălaj), (Kutzián 1973, 58; Lakó 1981, 63, 66b).
- 100—101. **Răstolțu Mare** — *Capu Dealului* (Sălaj), (Kutzián 1973, 59; Lakó 1981, 63, nr. 67b); *Calea Oilor*, topor tip Pločnik (Kutzián 1973, 59; Vulpe 1975, 20, cat. 18; Lakó 1981, 65, nr. 67f).
102. **Reci** (Covasna) — fig. 8/1 — (Berciu 1960, 52—53; 1961, 84/85; Székely 1964, 121, 2/1—3; Roman 1973, 64, 67; 1978, 219), topor de tip Vidra (Kutzián 1973, 142—143; Vulpe 1975, 22, cat. 24).
103. **Peștera Românești** (Timiș), (Mogoșanu-Stratan 1966, 335; Kutzián 1973, 237—238, n. 323; Lazarovici 1975, 78, 85; 1979, cat. 73b; Vulpe 1975, 5).
104. **Romita** (Sălaj), topor de tip Mezókeresztés (Vulpe 1975, 30, cat. 71).
105. **Sacoșu Mare** (Timiș) — fig. 3/3, 14, 18, 6/8—9, 8/3 — (Moroz 1979, cat. 75, Lazarovici 1979, cat. 75).

106. Sarmizegetusa (Hunedoara), topor cu brațele în cruce tip Jászladány, varianta Orșova (Vulpe 1975, cat. 109).
107. Sanislău — *Curtea CAP* (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
108. Santăul Mic (Bihor), (Ignat 1977, 18).
109. Satu Mare (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
110. Săcuieni (Satu Mare). — fig. 5/5, 6/11 — (Ignat 1977, 18), topoare de tip Jászladány, varianta Petrești (Vulpe 1975, cat. 161A) și varianta Iara (*Ibidem* 32, cat. 75), topor de tip Nádudvár (*Ibidem*, cat. 39).
111. Sălacea (Bihor), (Rusu 1971, 80; Ignat 1977, 18); inf. I. Némethi pentru punctul Dealu, topor de aramă tip Nádudvár (Vulpe 1975, 27, cat. 48B).
112. Sălard (Bihor) topor de aramă de tip Ariușd (Vulpe 1975, 36, cat. 89).
113. Sărvăzel (Bihor) topor de aramă de tip Nádudvár (Vulpe 1975, 27, cat. 48A).
114. Sfirnaș (Bihor) topor de tip Jászladány (Vulpe 1975, 44, cat. 193) și două topoare de tip Mezőkeresztes (*Ibidem*, cat. 60—61).
115. Sic (Cluj) topor-ciocan tip Székely și Nádudvár (Vulpe 1975, cat. 51).
116. Sincraiul Silvaniei (Sălaj), (Materiale în MIT).
117. Siniob (Bihor) topor de tip Jászladány, varianta Tîrnăvița (Vulpe 1975, cat. 99).
118. Sinnicolau Mare (Timiș), (Lazarovici 1979, 207, cat. 83).
119. Sinnicolau Român (Bihor) topor-ciocan, tip Agnita (Vulpe 1975, cat. 55) și tip Halič (*Ibidem*, cat. 38).
120. Sintana (Arad), (Dumitrașcu 1975, 25).
121. Sîrbji (Bihor) topor-ciocan tip Székely și Nádudvár (Vulpe 1975, 27, cat. 40).
122. Slatina Timiș — *Podul Hlovei* (Caraș-Severin), (Lazarovici 1979, 110, cat. 102; Lazarovici-Munteanu 1982).
123. Șag II (Timiș), (inf. Fr. Resch). În hotarul cu Freidorf.
124. Șilindia (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
125. Șintereag (Bihor), (Kutzián 1973, 115, n. 232 gr. Basatanya, Ignat 1977, 18).
126. Șimian (Bihor) — fig. 2/10, 3/15, 8/10 — (Kutzián 1973, 115, n. 232 gr. Basatanya; Ignat 1977, 18).
- 127—128. Șimleu Silvaniei — *Măgura* (Sălaj), (Kalmar 1981., 59; *Gară* (inf. S. Luca).
129. Șisterea (Bihor) topor de tip Jászladány, varianta Șincai (Vulpe 1975, 41, cat. 143).
130. Șimand (Bihor). (Kutzián 1975, 111, 189).
131. Șoșdea (Timiș), (Lazarovici 1976, 85, lista 1; 1979, cat. 190).
132. Suplacu de Barcău — *Lapiș II* (Bihor), (Ignat 1977, 18).
133. Supurul de Jos — *Dealul Sentiului* (Satu Mare) ceramică (inf. I. Némethi), topor de tip Jászladány (Vulpe 1975, 38, cat. 99A).
134. Tarcea (Bihor) topor cu brațe în cruce tip Jászladány, varianta Șincai (Vulpe 1975, cat. 146—147) și varianta Petrești (*Ibidem*, cat. 161; Ignat 1977, 18—19) și topor-tîrnăcop tip Mezőkeresztes (Vulpe 1975, cat. 65—66).
135. Tăuteu (Bihor) depozit de topoare de tip Pločnik (Vulpe 1975, 120, cat. 13—15; Kutzián 1973, 142, tip A II2), topor de tip Jászladány, varianta Orșova (Vulpe 1975, cat. 109A).
136. Tăuț — *Deluț* (Arad) — fig. 2/8—9, 18, 3/1, 4, 12, 17, 4/10, 6/1—4, 13, 7/9, 8/4, 5, 9/9, 11, 15 (Pădurceanu 1978).
137. Timișoara (Timiș), (Medeț-Bugilan 1974, 86, nr. 4).

138. Tiream (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
139. Tîrnăvița (Hunedoara) topor-tîrnăcop tip Jászladány, varianta Tîrnăvița (Vulpe 1975, 38, cat. 94).
140. Ugruțiu (Cluj) topor-tîrnăcop tip Mezőkeresztes (Vulpe 1975, 7/59; Lakó 1981, 75, punctul b și c, pl. XXII/3, p. 113).
141. Uileacu Șimleului (Sălaj) topor de aramă de formă neprecizată (Vulpe 1975, 53—54; Lakó 1981, 75).
142. Unimăt (Satu Mare), (Kalmar 1981b, 59).
143. Vadu Crișului (Bihor), (comunicare D. Ignat, mai 1981 Arad; Materiale inedite în MIT. III — 8571a, 8570a, 8572a).
144. Valca lui Mihai (Bihor) — fig. 6/10, 8/11 — (Ignat 1977, 18) topor de aramă (*Ibidem*, 19).
145. Valca Timișului — Rovină (Caraș-Severin) — fig. 8/8 — Gumă-Petrovsky 1975, 99; M. și N. Gumă 1975, 50; Lazarovici 1979, cat. 104, 210—211, fig. 40).
146. Vădurele — Lacu Cusăturii (Sălaj) topor-tîrnăcop tip Jászladány (Lakó 1981, XXII/5).
147. Vârșand (Arad), (Kutzián 1973, 111, nr. 188).
148. Vășad (Satu Mare), (inf. I. Némethi).
149. Viișoara (Bistrița-Năsăud) topor-ciocan tip Pločnič (Vulpe 1975, 20, cat. 19).
150. Viștea (Cluj) topor-ciocan tip Codor (Vulpe 1975, cat. 29; Rusu 1971, 80—81; Ferenczi 1971, 103; Kutzián 1973, 143; Berciu 1960, 52—53; 1961, 84/85).
151. Voivodeni (Cluj) ceramică (inf. N. Vlăsa și I. Mitrofan), topor tip Cotlight (Vulpe 1975, 21, cat. 20; Lakó 1981, 77, XXII/6).
152. Zalău — Valea Miții (Sălaj), (Lakó 1980, 32; 1981, 68, nr. 1001).
153. Zăbrani (Arad) topor-tîrnăcop, tip Jászladány, varianta Orșova (Vulpe 1975, 39, cat. 106).
- 154—155. Zăuan (Sălaj) — *Dimbul Spinzuraților* — fig. 2/13, 4/14 — (Lazarovici-Lakó 1981, 26, n. 27), — *Sat* la Csutak Ioan (Lakó 1981, 119) topor Jászladány, varianta Tîrnăvița (*Ibidem*, 119, XXVIII/8).

LISTA ABREVIERILOR

Alexandrescu, A.D. 1973	— <i>Materiale</i> , X, 234—244.
Berciu, D. 1951	— <i>SCIV</i> , II, 1, 229—248.
1960	— <i>IstRom</i> . București, 29—40, 42—60, 671—82.
1961	— <i>Contribuții la problemele neoliticului în România</i> , București.
1966	— <i>Zorile civilizației în Carpați și la Dunăre</i> , București.
Brukner, B. 1968	— <i>Neolit u Vojvodinii</i> , Belgrad—Novi Sad.
1969.	— <i>ŠtZvesti</i> , 17, 61—71.
1973	— <i>Actes VIII CISPP</i> , Belgrad, 317—324.
1974	— <i>Istraživanja</i> , 3, 25—40.
1976	— <i>Istraživanja</i> , 5, 27—31.
Comșa, E. 1969	— <i>MFMĚvk</i> , 2, 29—38.
1974	— <i>In Memoriam Constantini Daicoviciu</i> , Cluj, 73—84.
1976a	— <i>Dicționar de istoria veche a României</i> , București.
1976b	— <i>Bibliografia neoliticului de pe teritoriul României</i> , București.
Comșa, E. — Kacsó K. 1973	— <i>Materiale</i> , X, 47—51.
Dănilă, Șt. — Marinescu G. 1974	— <i>File de istorie</i> , III, (Bistrița), 11—55.
Dogaru, O. — Gergen I. 1981	— <i>Determinarea întinderii zonei arheologice la Parța cu ajutorul parametrilor fizico-chimici</i> , Timișoara.
Dombaj, J. 1960	— <i>Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony</i> , Bonn.
Dörner, E. 1970	— <i>Materiale</i> , IX, 451—455

- Dumitraşcu, S. 1975 — *Banatica*, II, 25—32.
1979 — *Crisia*, 807—822.
- Dumitraşcu, S — Tăutu, N. 1971 — *Crisia*, I, 47—53.
- Dumitrescu, Vl. 1968 — *Apulum*, VII, 35—53.
- Ecsedy, I. 1975, — *ActaArchBp*, XV, 159—162.
1977 — *FolArch*, XXVIII, 13—37.
- Ferenczi, St. şi G. 1971 — *Sesuncea muzeelor de istorie — 1964*, Bucureşti, 97—116.
1973 — *Materiale*, X, 335—351.
1974 — *ActaMN*, XI, 23 şi urm.
- Floca, O. 1950 — *SCIV*, I, 1, 220—240.
1968 — *Sargetia*, VI, 8, şi urm.
- Florescu, R., 1972 — *RevMuz*, Bucureşti, 2, 134 şi urm.
- Garaşanin M. 1951 — *Arheološki Vestnik*, II, 1, 8 şi urm.
- Gazdapusztay Gy. 1969 — *ŠtZvesti*, 17, 125—138.
- Gergen, I. Dogaru, O. 1981 — *Distribuirea elementelor indicatoare geochimice în strati-grafia aşezării neolitice de la Parţa, Timişoara*.
— *American Antropologist*, 65, 4, 815—835.
- Gimbutas, M. 1963 — *ArchErt*, 104, 221—234.
- Goldmann, G. 1977 — *Starinar*, IX—X,
- Grbić, M. 1959 — *Banatica*, IV, 45—67.
- Gumă, M. şi N. 1975 — *Tibiscus*, V, 97—114.
- Gumă, M. şi Petrovsky, R. 1978 — *Apulum*, VII, 1, 103—116.
- Horedt, K. 1968 — *CMO*, 161—164.
- Ignat, D. 1972 — *Crisia*, 7—20.
1973 — *Crisia*, II, 7 şi urm.
1976 — *Materiale şi cercetări arheologice*, Oradea, 45—54.
1979 — *Crisia*, XI, 41—58.
1981 — *Metallurgia eneolitiskog perioda Jugoslave*, Belgrad.
- Jovanović, B, 1971 — *Istraživanja*, 5, 41—58.
- Kalicz, N. 1959 — *Józsa Andrács Múzeum Évkönyve*, II, 15—17.
1965 — *Acta Archaeologica et Antiqua*, VIII, 37—39.
1966 — *ArchErt*, 19, 3—19.
1968 — *ŠtZvesti*, 17, 1969, 177—205.
1970 — *ActaArchBp*, 22, 12—23.
1971 — *Evolution und Revolution im Alten Orient und in Europa*, Berlin.
1973 — *Actes VIII CISPP*, II, 328—339.
1976 — *Mitteilungen des Archaeologischen Instituts*, V, 33—39.
- Kalicz, N. — Makkay, J. 1977 — *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tief-ebene*, Budapest.
— *St Com. Salu Mare*.
— *ActaMN*, XVII, 393—416.
— *ActaMN*, XVIII, 305—320.
- Kacsó, C. 1971 — *Epoca neolitică şi eneolitică în Bazinul Someşan*, lucrare de licenţă, Cluj. ms.
1982 — *ActaMN*, XIX, 247—252.
- Kamienska, A. 1978 — *Godišnjak*, XVI, 14, 139—145.
- Korek, J. — Patay, P. 1956 — *FolArch*, VIII, 23—42.
- Kovacs, St. 1928 — *Anuarul institutului de studii clasice*, Cluj, 606 ✓
- Kulczyńska — Leciejwiczowa 1978 — *Godišnjak*, XVI, 14, 1978, 103—138.
- Kutzián, I. 1963 — *The Copper Age Cemetery Tiszapolgár — Basatanya*, Budapest.
1966 — *ArchAustr*, 40, 249—280.
1972 — *The Early Copper Age Culture in the Carpathian Basin*, Budapest.
1973 — *JahrMittVorg*, 60, 1976, 117—127 (Halle/Saale).
- Lakó, E. 1980 — *ActaMP*, IV, 31—34.
1981 — *ActaMP*, V, 31—117.
- Lazarovici, Gh. 1971 — *Banatica*, I, 17—60.
1972 — *Tibiscus*, II, 3—25
1973 — *Actes VIII CISPP*, II, Belgrad, 461—466.
1974a — *Tibiscus*, III, 45—64.
1974b — *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 201 şi urm.

- 1975 — *Tibiscus*, IV, 9—31.
 1976a — *Istraživanja*, 5, 77—90.
 1976b — *Festschrift für Richard Pittioni*, Wien,
 1977a — *Studii și comunicări — Caransebeș*, II, 211—220.
 1977b — *ActaMN*, XIV, 23—28.
 1979 — *Neoliticul Banatului*, Cluj.
 1980 — *ActaMN*, XVII, 17—30.
 1981 — *Das neolithische Heiligtum von Parța*, Xanthi.
 1982a — *Banatica*, VI, (1981), 35—41
 1982b — *Buletinul comisiei monumentelor istorice*, 1, 31—39
 Lazarovici -- Kalmar 1982 — *ActaMN*, XIX, 221—245
 Lazarovici -- Lakó 1981 — *ActaMN*, XVIII, 13—44
 Lazarovici -- Munteanu 1982 — *Studii și comunicări — Caransebeș*, IV, 121—125
 Makkay, J. 1970 — *FüZMT*, I, Székesfehérvár, 9—52.
 Medeleț, Fl. — Bugilan, I. 1974 — *Tibiscus*, III, 81—92.
 Moga, M 1964 — *Revista Muzeelor*, 295—296.
 Mogoșanu, M. — Stratan, I. 1966 — *SCIV*, 17, 2, 335—343.
 Moroz, M. 1979 — *Banatica*, V, 541—546.
 Moșu, I. 1981 — *ActaMP*, V, 293—298.
 Nicolăescu-Plopșor, C.S. 1957 — *Materiale*, III, 29—40
 Patay, P., 1978 — *FolArch*, XXXIX, 21—57, (58).
 Pădureanu, E. 1973 — *Banatica*, II, 395—402.
 1978 — *Ziridava*, X, 33—44.
 1982 — *Crisia*, XII, 1982, 29—60
 Popescu, D. 1956 — *Materiale*, II, 43—250.
 1964 — *SCIV*, 15, 451—456.
 1965 — *SCIV*, 16, 1,
 Petrovsky, R. 1975 — *Banatica*, III, p. 365—378.
 1980 — *Studii și comunicări — Caransebeș*, III, 229—261.
 Radu, D. — Mois, N. 1973 — *ActaMN*, X, 465—475.
 Roman, P. — *Comunicări*, Craiova, I, 1 și urm.
 1971 — *Dacia*, XV, 31—170.
 1973 — *Banatica*, III, 52—77.
 1978 — *SCIVA*, 29, 2, 215—221.
 1980 — *Acta Hargitensia*, 1, Miercurca Ciuc, 13—21.
Közl, 2, (46).
 Roska, M. 1942 — *Banatica*, I, 77—83.
 Rusu, M 1971 — *Germania*, 23, 274—295.
 Schubert, Fr. 1965 — *SCIV*, XV, 1, 121—126.
 Székely, Z. 1964 — *AR*, XXVI, 1, 3—14.
 Šiška, S. 1968 — *SlovArch*, XVI, 1, 153—164.
 1969 — *Šizvesti*, 17, 415—434.
 1974 — *Epoque PPY*, Belgrad, 281—292.
 Tasić, N. 1971 — *Comori arheologice la Porțile de Fier*, București.
 1978 — *Preistorija Jugoslovenskih Zemalja*, Belgrad.
 1979 — *Cronokalačka Bara*, Diss., VII, Belgrad.
 Tasić N. — Tomić, E. 1969 — *Starinar*, AVIII, 1967, 199—200.
 Todorović, J. 1968 — *Die Bandkeramik in Ungarn*, Budapest.
 Tompa, Fr. 1929 — *Äxte und Beile in Rumänien II, Prähistorische Bronzefunde*,
 Vulpes, Al. 1975 München.
 Vlása, N. 1961 — *SCIV*, XII, 1, 17—24.
 1964 — *SCIV*, XV, 3, 351—367.
 1969 — *ActaMN*, VI, 27—46.
 1976 — *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca.

DIE HAUPTFRAGEN DER TISZAPOLGÁR-KULTUR IN RUMÄNIEN

(Zusammenfassung)

Die Arbeit analysiert nur einige Probleme der Tiszapolgár Kultur in Rumänien. Die Benennung unter welcher diese Kultur noch bekannt ist — Românești-Kultur — schließt durch die Charakteristiken des Materials und die stratigraphische Lage

nicht die ganze chronologische und geistig materielle Entwicklung dieser Zivilisation ein, so dass wir sie nicht passend finden.

Andere neue Funde (Dăbica, Gilău oder Parța) würden vielleicht durch ihre Benennung die Entwicklung dieser Kultur besser umreißen.

Herkunft. Die neueren Forschungen aus dem Banat, Crişana und Siebenbürgen zeugen von der Existenz eines frühen Materials in dieser Gegend, was eine lokale Entwicklung aus der späten Jungsteinzeit und aus dem frühen Äneolithikum (Kupferzeit) voraus setzt, welche die Grundlage der Herkunft der Tiszapolgár-Kultur darstellt.

Entwicklung. Das Vorhandensein mehrerer Entstehungsplätze dieser Zivilisation erklärt das Vorhandensein mehrerer örtlichen Gruppen derselben Zivilisation. Frühe Materiale (oder Tiszapolgár Elemente) sind in Bucovăţ und Sacoşu Mare im Banat erschienen, in Suplacu de Barcău in der Crişana, in Iclod, Cluj und Zau de Cîmpie in Siebenbürgen. Die fortgeschrittenen Phasen dieser Zivilisation sind wohlbekannt durch die Funde aus Parța, Româneşti Höhle, Valea lui Mihai, Şimian in der Crişana und Dăbica, Gilău in Siebenbürgen. Die späten Etappen dieser Zivilisation sind durch die Funde von Deva—Ceangăi in Siebenbürgen, Parța, Corneşti und Slatina Timişului im Banat besser bekannt. Dieses Material zeugt von einer direkten Entwicklung aus Tiszapolgár — zur Bodrogkeresztúr-Kultur und bringt **neue Beweise im Hinblick auf die Entstehung und Chronologie der Bodrogkeresztúr-Kultur**, in welcher die Sălcuţa Kultur und die Banater Gegenden eine wichtige Rolle spielen.

Neue Daten in Zusammenhang zwischen Tiszapolgár und Sălcuţa wurden als Folge der Forschungen bei Cuptoare—Sfoşea und Slatina Timiş präzisiert. Die Kontakte finden nach der Phase Sălcuţa IIb statt, ohne aber genau festlegen zu können, wie lang danach.

Die chronologischen Verbindungen mit der Petreşti—Kultur wurden die Forschungen von Parța—Tell II, Iclod, Cluj und Zau de Cîmpie erbracht. Diese Verbindungen zeigen das Erscheinen der Tiszapolgár—Kultur als eine schon klar umrissene Zivilisation, **als nachfolgend der Phase Petreşti AB**, wobei die Verbindung Petreşti B — Tiszapolgár noch unklar ist.

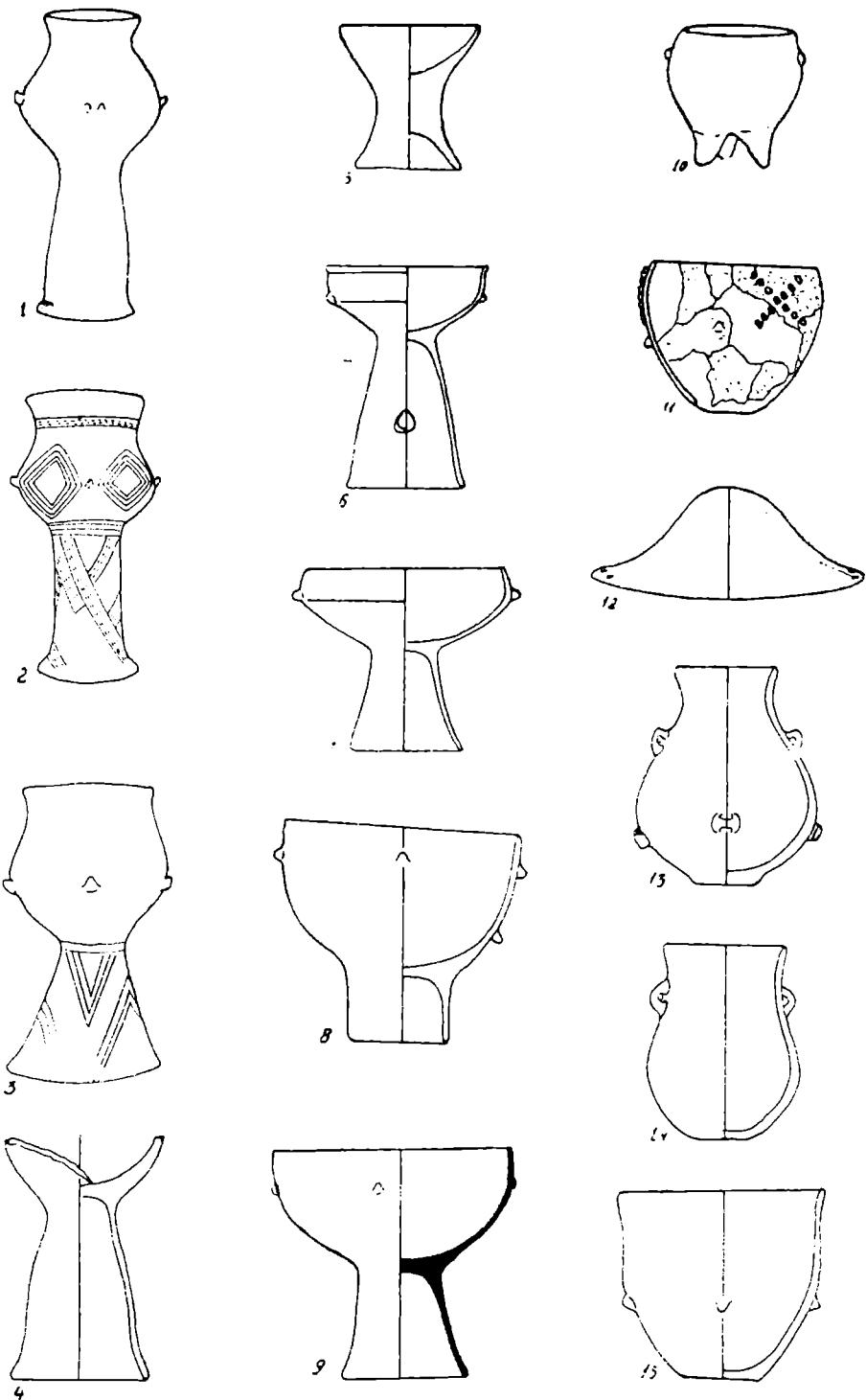

Fig. 1. — Iclod (1-7, 9, 11-15), Oradea — Salca (8, 10).

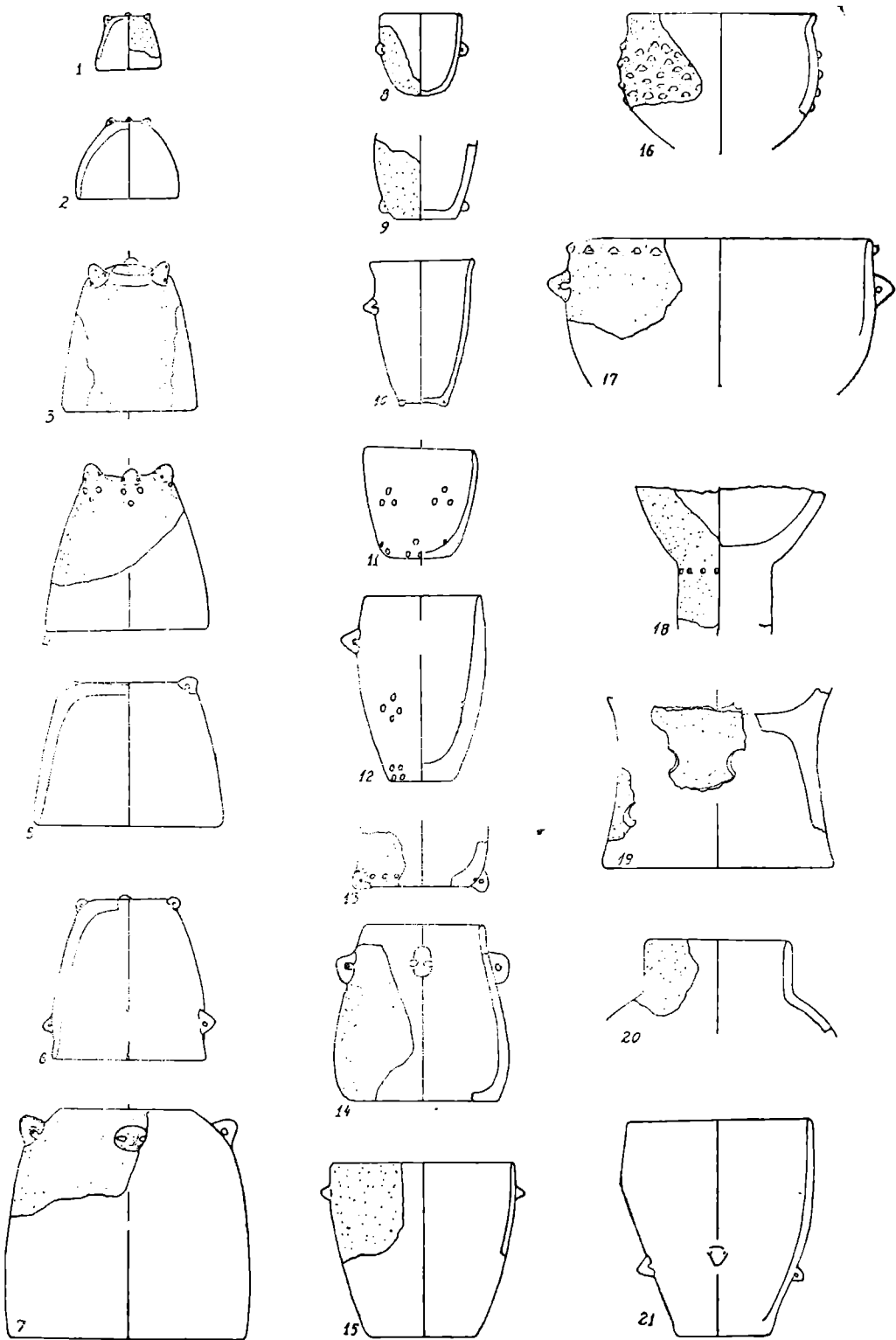

Fig. 2. — Parța (1, 3, 5, 17), Bucovăț (2), Dăbica (4), Cubulcut (6, 11–12), Hunedoara (7), Tăuț (8–9, 18), Șimian (10), Zăuan, (13), Gilău), (14) Oradea (15, 21), Mugei (16), Cuptoare (19). Gîrbău (20).

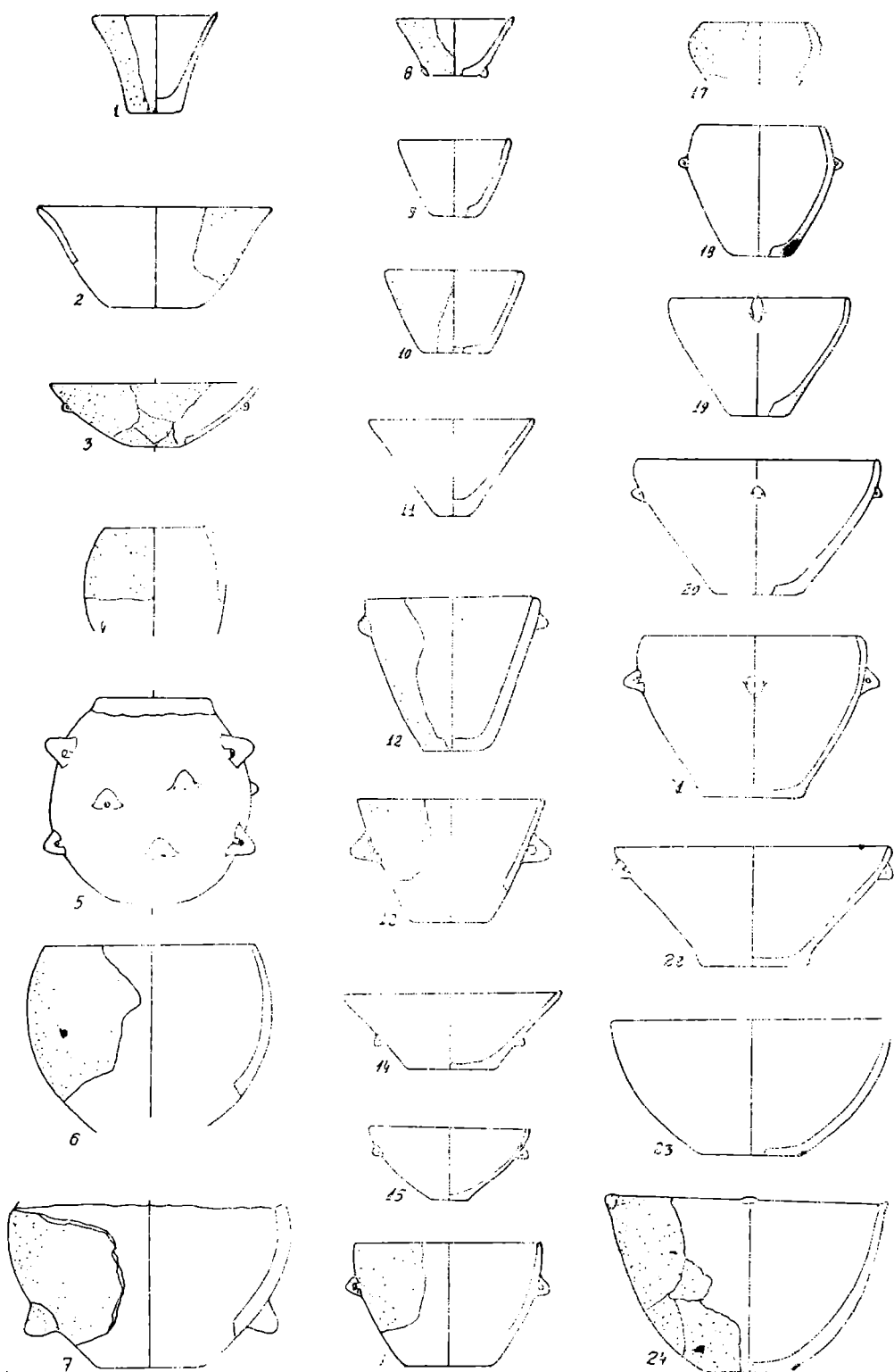

Fig. 3. — Tăuț (1, 4, 12, 17), Nandru (2), Sacoșu Mare (3, 9, 14, 18), Parța (5-6), Cup-
toare (7), Dăbica (8, 10), Cubulcut (11, 19-21), Crasna (13), Șimian (15), Panic (16), Oradea-
Salca (22), Bucovăț IIIb (23-24).

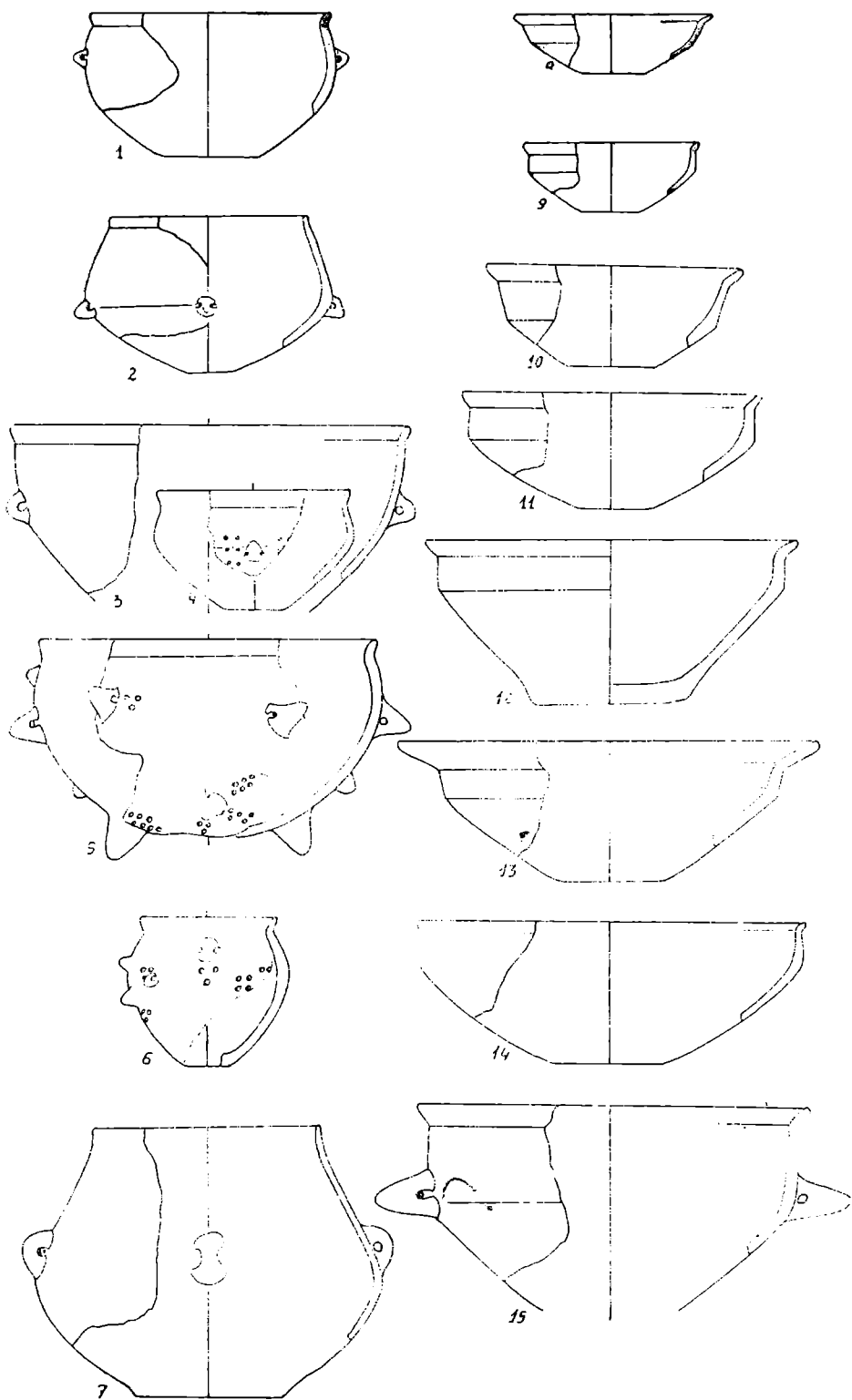

Fig. 4 — Răstolțu Mare (1), Gîrbău (2—3, 16, 18), Dăbica (4, 6), Bucovăț (5, 7, 19, 22), Pața (8, 12—13), Nandru — Peștera Curată (9), Tăuț (10), Gîrbău (11, 15), Zăuan (14), Crasna (17), Românești (20), Oradea — Salca (21).

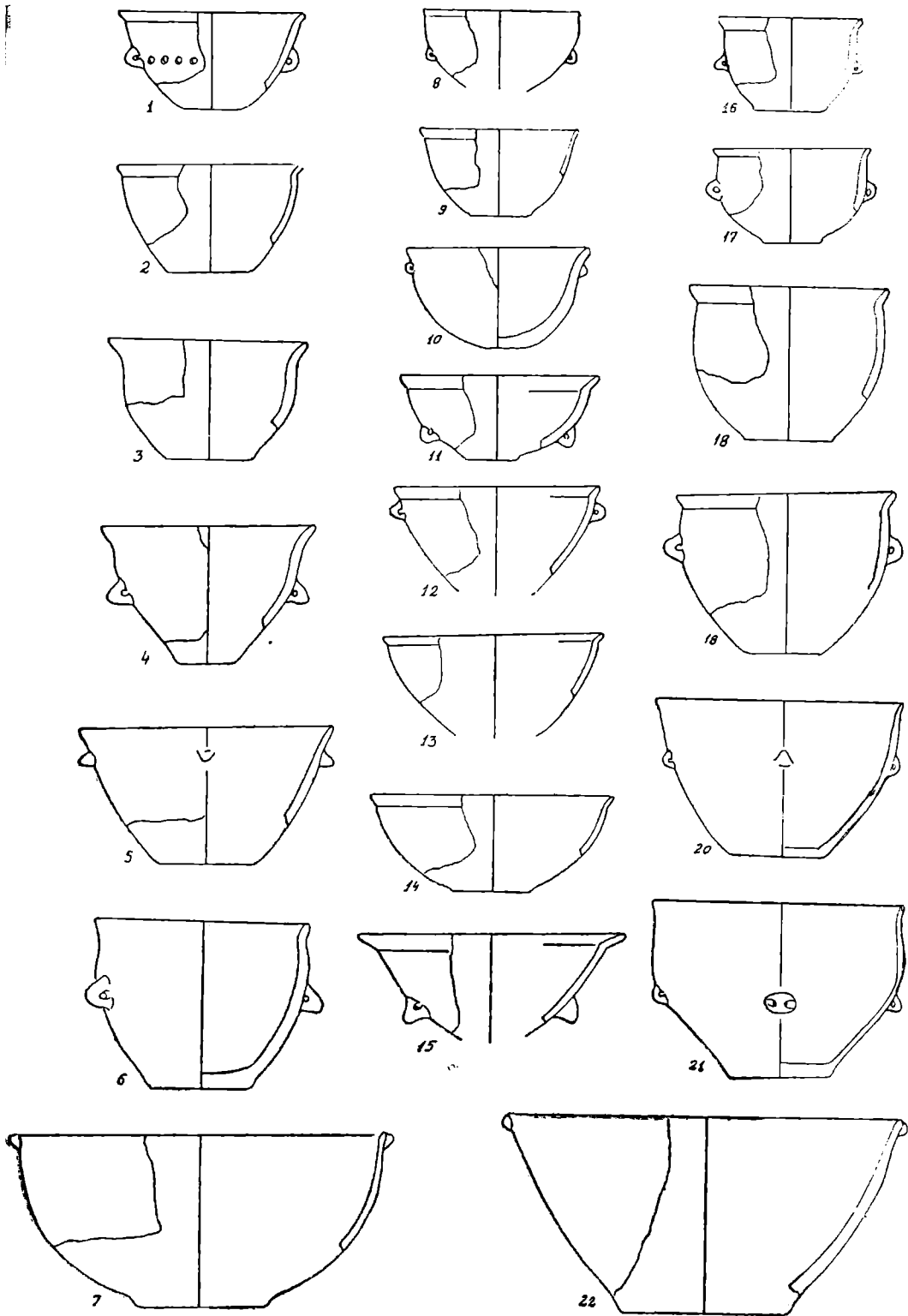

Fig. 5 — Cuptoare (1), Gilân (2, 8-9, 11), Parța (3, 14-15), Dăbica (4, 12), Săcuieni (5), Cubulcut (6), Bucovăț (7), Așchileu Mic (13).

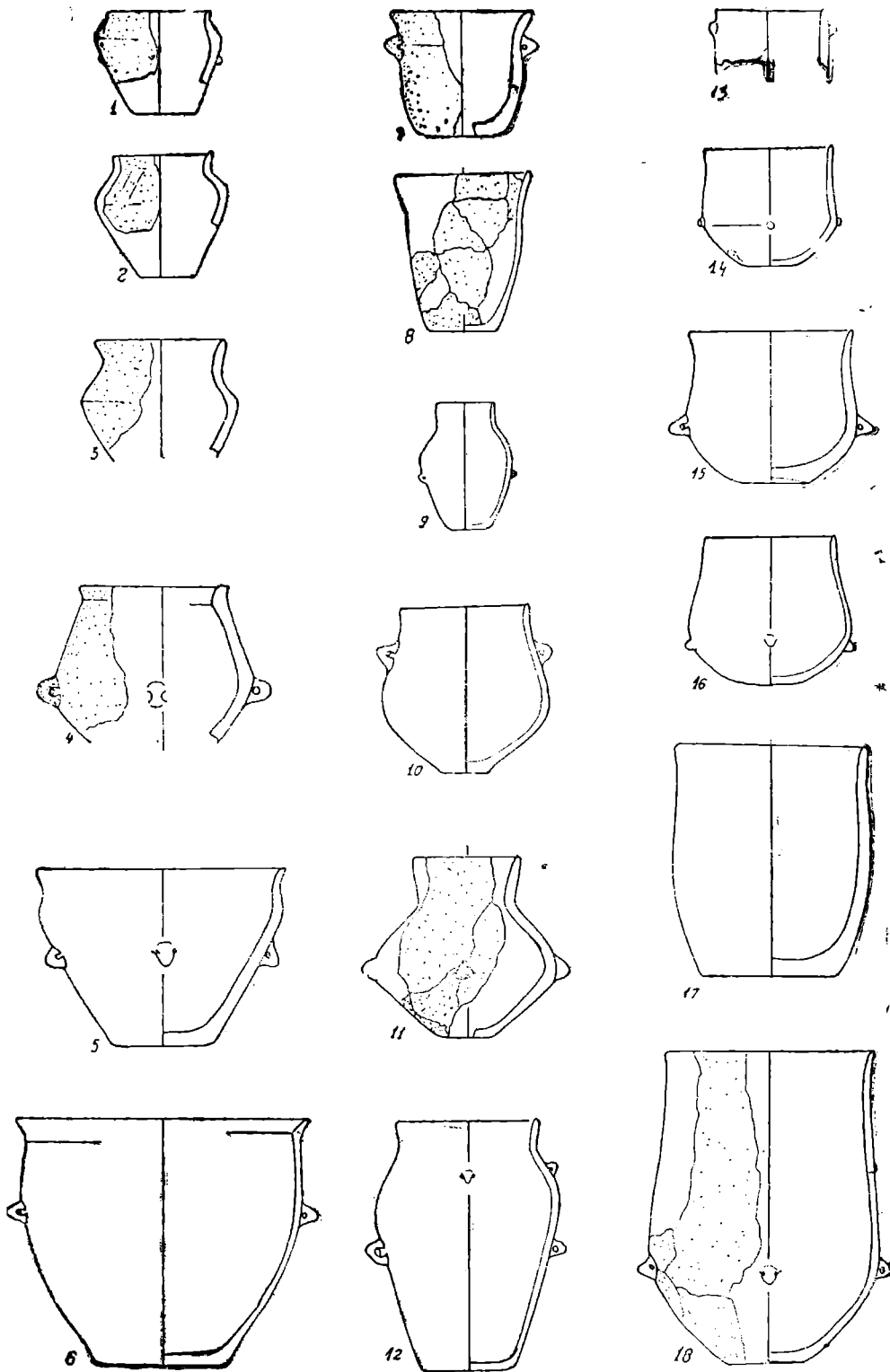

Fig. 6 — Tăuț (1-4, 13), Dăbica (5, 17), Cenad (6, 14-16), Bucovăț (7, 15, 18), Sacoșu Mare (8-9), Valea lui Mihai; (10), Săcuieni (11), Oradea (12).

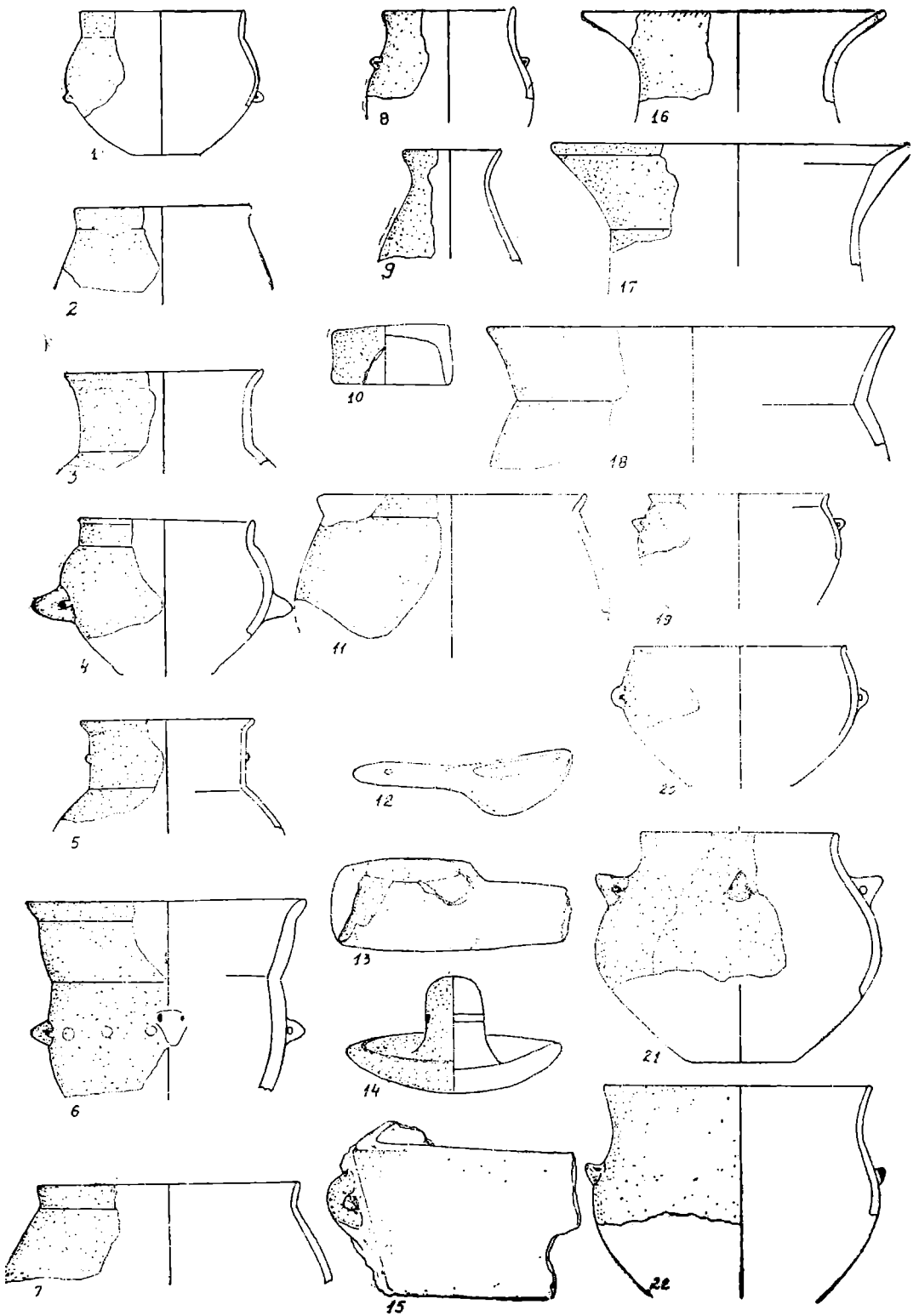

Fig. 7. — Nandru — Peștera Spurcată (1), — Peștera Curată (2, 7), Gilău (5, 8, 12, 19, 22), Gîrbău (3—4, 16), Dăbica, (6, 10, 21), Tăuș (9), Parța (11, 15, 20), Bucovăț (14), Așchileu Mic (13, 17),

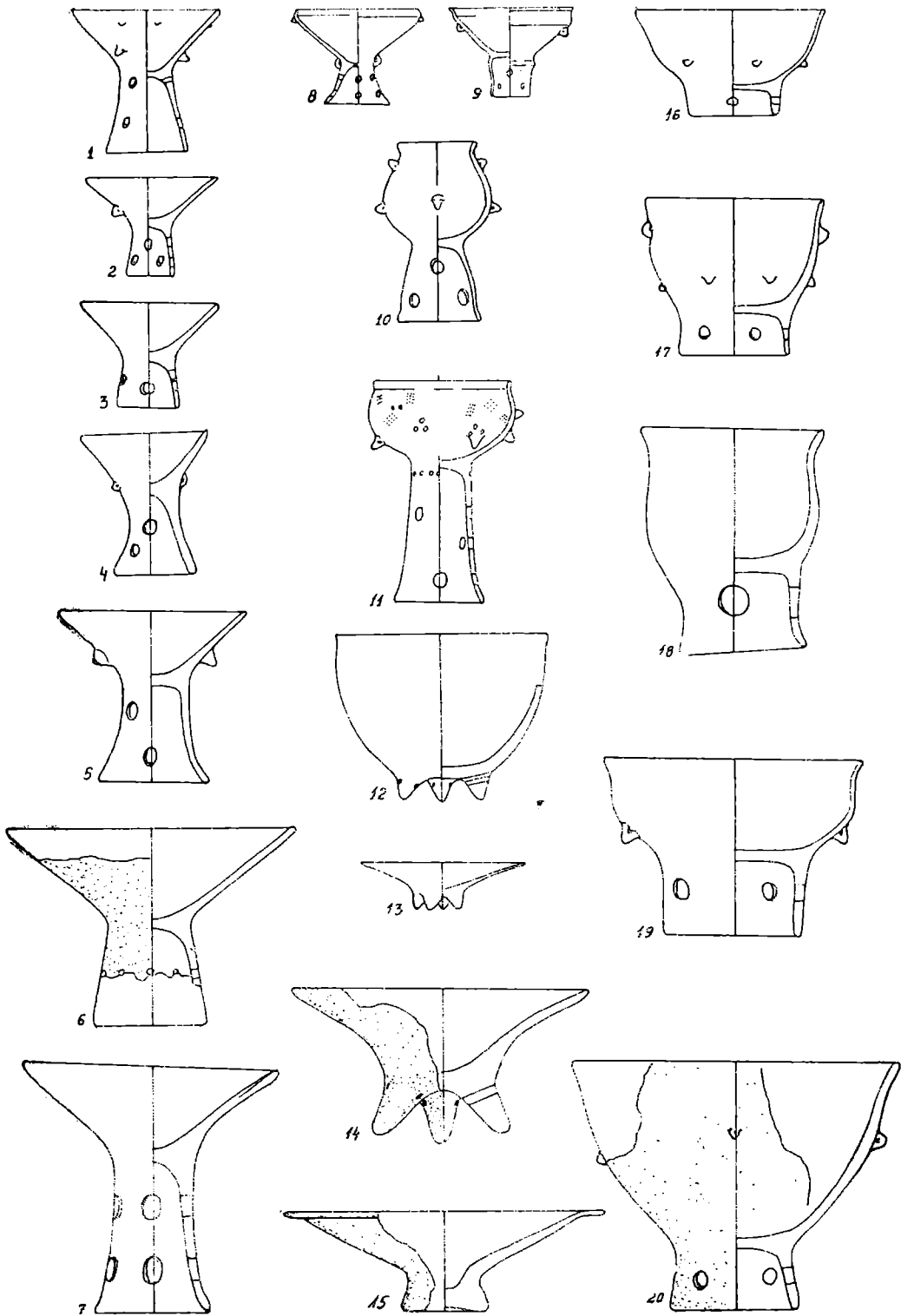

Fig. 8 — Reci (1), Bucovăț (2, 9, 12, 14), Sacoșu Mare (3), Tăuț (4-5), Periam (6), Cubulcut (7), Valea Timișului (8), Șimian (10), Valea lui Mihai (11), Gilău (13), Dăbica (15), Oradea (16-20).

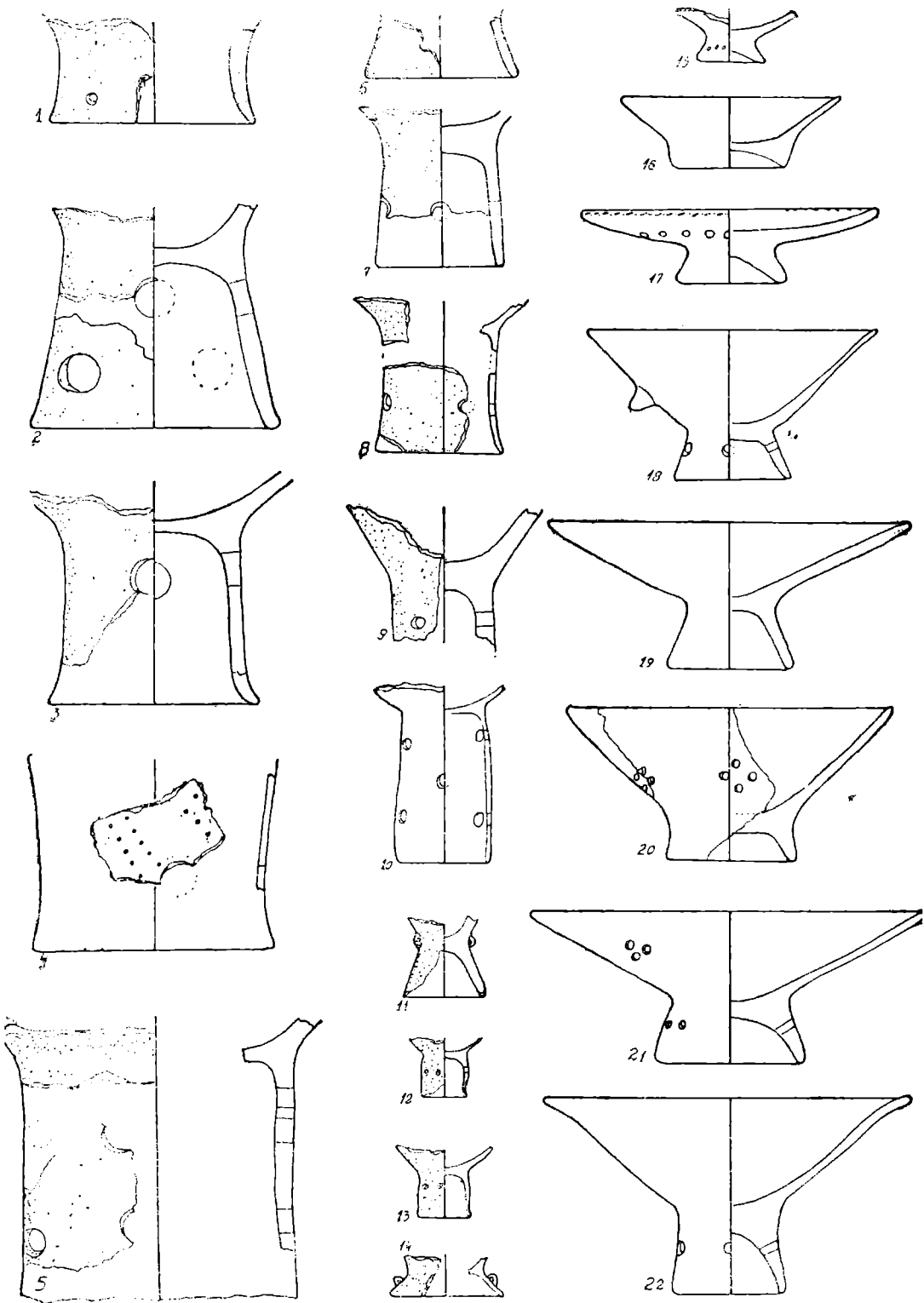

Fig. 9. — Cuptoare (1, 5–6), Bucovăț (2), Gilău (3, 17–18), Dăbica (4, 16, 22), Parța (7–8, 19), Tăuț (9, 11, 15), Oradea — Salca (10), Săcuieni (20–21).

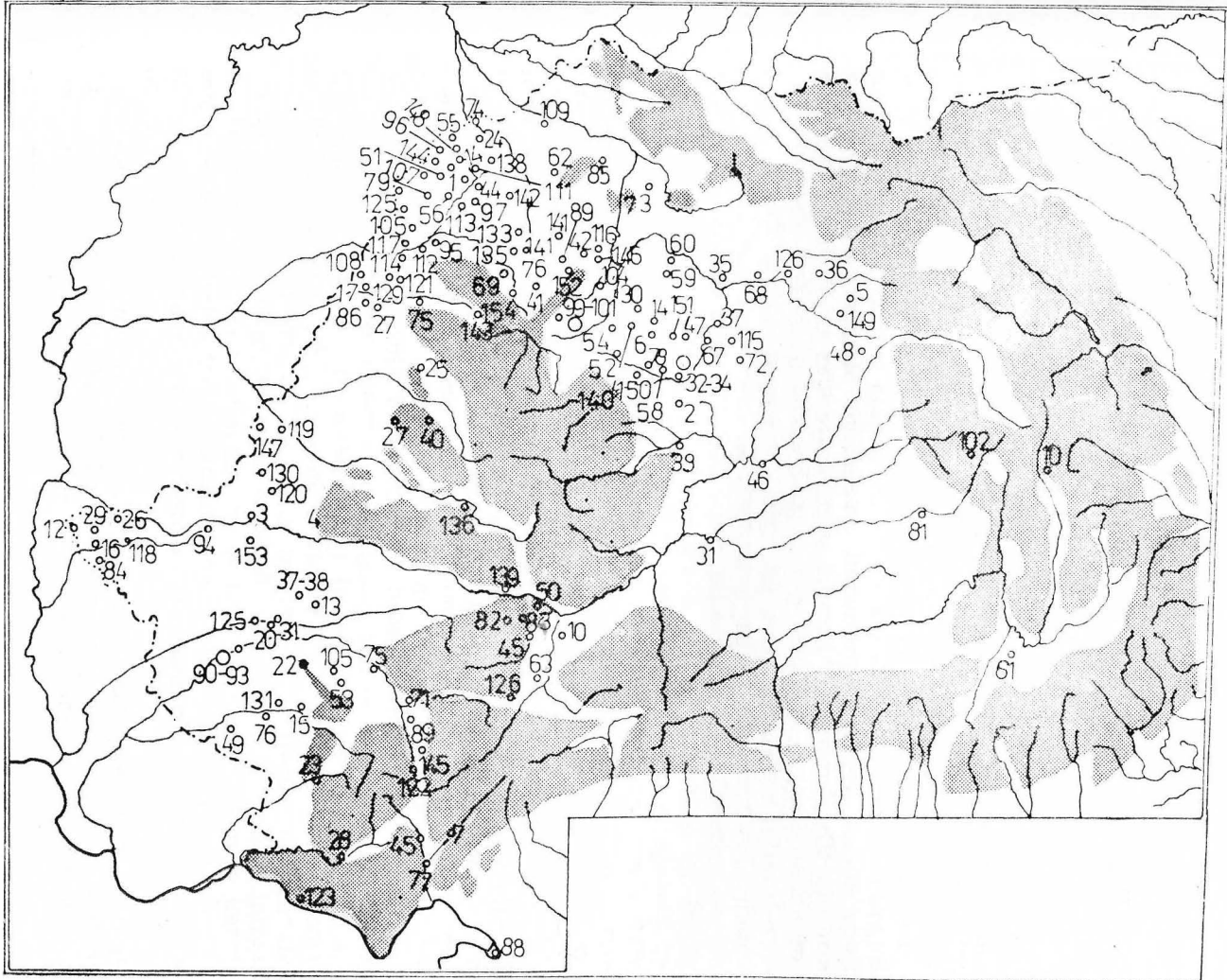

Fig. 10. — Harta descoperirilor cu ceramică Tiszapolgár și topoarelor de aramă din aria culturii Tiszapolgár.